

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

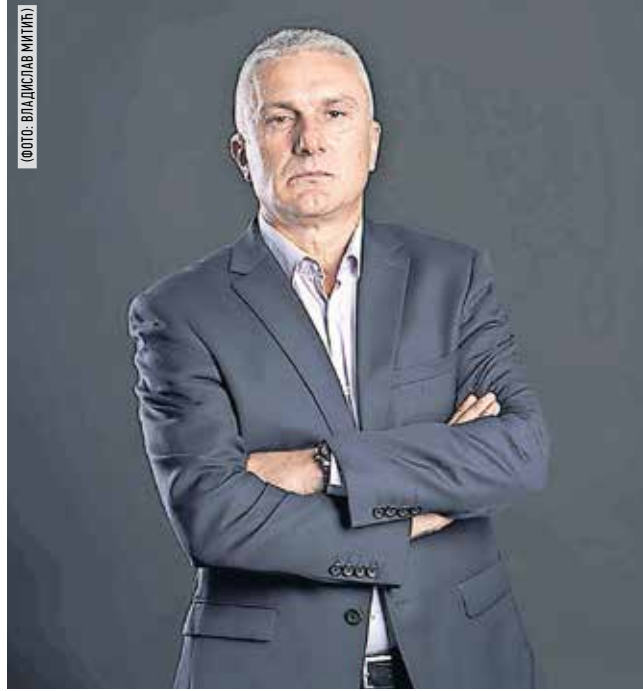
1

Неријешени односи истине и демократије

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Јавни простор данас је више него икада загушен обиљем информативних садржаја. Грађанима је, упркос огромној количини извора вијести и информација, све теже да се благовремено, тачно и адекватно информишу. Медијским „бомбардовањем“ све теже се формирају сопствени политички ставови. Грађани обликују ставове на основу образовања, формираног система вриједности, доступних чињеница и увјерљивих интерпретација. Јавна сфера и јавни дискурс све више обликују угрожавањем истине. Истина у политици увијек је била под знаком питања. Однос између демократије и истине је компликован и није ријешен до краја. Овај проблем и ово питање нису нови. **Хана Арент** била је једна од првих која се бавила проблемом истине и лажи у политици на један дубљи и систематичнији начин. Она указује на проблем који се јавља када политичке елите доносе одлуке иза леђа грађана, без знања и утицаја јавности. Слободна

јавност и слобода штампе су кључни за међуоднос владе и грађана. На самом почетку огледа „Истина и политика“, Хана Арент пише да се никада није посумњало да су „истина и политика у прилично лошим односима“ и да се никада „истинољубље није убрајало у политичке вјештине“. По њој, политичари и демагози сматрају да је лаж нужно и оправдано средство, и то је присутно и у вршењу државничког позива. Она се пита – зашто је то тако? Да ли је права суштина истине у њеној немоћи, а права суштина политике и њеној моћи? Каква је егзистенција истине ако је нема у јавности? Парафразира латинску пословицу – „Нека правда буде задовољена макар свијет пропао“ (Fiat iustitia, et reget mundus). Стављајући умјесто правде истину, тврди: „Нека истина буде задовољена макар свијет пропао“ (Fiat veritas, et pereat mundus). Ова идеја повезује се са радикализмом који је одавно присутан у моралној и правној традицији. Како са добрим осно-

Проф. др Славиша Орловић

вама поставља питање **Жарко Пуховски**: „Шта ће икоме правда ако је свијет пропао“ Спремност да се иде до краја, ма каква била цијена тог дјеловања инспирисала је и револуционаре XX вијека.

Имануел Кант је ову ми-

сао тумачио на сљедећи начин: „Правда ће побједити, чак и ако као посљедица пропадну сви ниткови овог свијета.“ „Истина у политици“, за Хану Арент појављује се на два начина мишљења: „Први, који је стварно политички,

јер је усмјерен ка расправи међу грађанима с различитим погледима на заједнички свијет; и други, филозофски, јер је усамљен и усмјерен ка истини.“ Политички филозофи су промишљали овај проблем. По **Хобсу**, само „ону истину која није противна ничијој користи нити било чијем задовољству сви људи поздрављају“. **Лајбниц** је разликовао рационалну истину (математичке, научне и филозофске истине) од чињеничне истине. **Платон** у „Држави“ наглашава да „ниједан човек не воли да вара себе, нити да му казују лаж умјесто истине, нити да буде у неизвјесности кад се истине тиче, и да, у том случају, у својој души највише мрзи лаж“. Међутим, на питање можемо ли се послужити лажним ријечима као некаквим корисним лијеком да бисмо одвратили непријатеља или онима који покушавају да нам причине зло, Платон одговара потврдно. Платон је, дакле, допуштао „пригодну лаж“ да би се обманули непријатељи и болесни

људи. Поставља се питање – „зар бити лишен истине није зло, а истину посједовати добро“ Исправно мишљење губимо против своје воље кад смо обманути, под сугестијом или притиском силе. Ово последње односи се на људе „које су бол или патња натјерали да промијене своје мишљење“. (То се десило Винстону у Орвеловој „1984“). За Платона се везује идеја „племени-те лажи“ којом би се могли привољети грађани идеалне државе да у њој прихвате неједнаке положаје. „Оно што нам је потребно, то је једна обмана која припада врсти корисне лажи... Зато ће се у причи којом се обманују, људима у идеалној држави говорити: 'Сви ви сте браћа у држави' – говорићемо им у нашој причи – 'Али кад вас је бог стварао, дао је онима између вас, који су способни да владају, злата, и стога су они најпоштованији; помоћницима је дао сребра; гвожђе и туч је дао земљорадницима и осталим радницима.“

(НАСТАВИЋЕ СЕ)
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

2

Сматран најспособнијим српским чиновником

■ Фелтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Друштвену елиту у Србији у вријеме кнеза Александра, у најгрубљим цртама, можемо подијелити на: а) политичку, умјетничку и интелектуалну елиту из Србије, б) српску политичку, умјетничку и интелектуалну елиту из Аустрије и других крајева ван Србије, в) представнике пољске емиграције и панслависте и г) стране конзуле.

Најзначајнији политичар уставобранитељског доба био је Илија Гарашанин (1812-1874). Рођен је у селу Гарашима, у Шумадији, по којем, још од његовог оца Милутина Савића, породица мијења презиме у Гарашанин. Са знањем грчког и њемачког језика, и солидним општим образовањем, 1833. године добио је службу код

кнеза Милоша и постао цариник на дунавској ђумрукани у Вишњици, близу Београда. Већ 1837. године постао је заповједник тек основане „војне полиције“ у чину пуковника, и члан Државног савјета. Имао је тада тек 25 година и био је без икаквог војничког и политичког искуства. По ступању на престо кнеза Михаила (1839-1842) придружио се, заједно са оцем и браћом, уставобранитељима. Постао је члан Уставотолковатељне комисије и – заједно с Т. Вучићем, А. Петронијевићем, С. Симићем и С. Стефановићем Тенком – пружао је 1840. године тајни план против Обреновића. Народна скупштина коју је сазвао кнез Михаило осудила је уставобранитеље за изазивање побуне и издају земље. Најприје склоњени код паше у турској тврђави на Калемегдану, укупно 38 уставобранитеља, међу којима су били и Илија, Лука и њихов отац Милутин, присиљено је да оде у изгнанство у Цариград. Илија се с Томом Вучићем Перишићем посљедњи вратио, марта 1842. године, пос-

лије притиска Русије, Аустрије и Турске на кнеза Михаила да се помири са прогнаницима. Поново окупљени у Србији, уставобранитељи су почели убрзане припреме за рушење кнеза Михаила. У Вучићевој буни, септембра 1842. године, у сукобу с кнежевом војском, погинули су Илијин отац Милутин и брат Лука. Под новим кнезом, Александром Карађорђевићем, а на позив Томе Вучића Перишића, Илија је најприје постављен за члана Државног савјета, потом за помоћника министра унутрашњих дјела, а сљедеће јесени (1843) за министра унутрашњих дјела. На том положају остао је девет година, да би последице тога, пола године био предсједник владе (књажески представник) и министар (попечитељ) иностраних дјела. На његово дотадашње мјесто, положај министра унутрашњих послова дошао је Книћанин. Разлог овако кратког Гарашанино-

Илија Гарашанин, рад Анастаса Јовановића 1852. г

вог мандата био је притисак Русије на кнеза Александра да га разријешити дужности као опасног, прозападног човјека, али и страх самог кнеза Александра од Гарашанинових идеја да се доведе страни принц на престо у Србији или да га сам Гарашанин заузме. Пошто је одбио да иде у Савјет, гдје га је послао кнез,

послат је у пензију. Поново је дошао на мјесто министра унутрашњих дјела у априлу 1858. године, гдје остаје до јануара 1859. године, када је Светоандрејска скупштина већ збацила с престола кнеза Александра Карађорђевића. Организована Светоандрејска скупштина било је потпуно у његовим рукама, али је ток скупштине измакао његовој контроли. Тако је повратком Милоша Обреновића остао без службе, да би му тек кнез Михаило, кога је својевремено пружио шансу 1861. године и поставио га за књажеског представника и министра иностраних дјела. На том положају остао је до 1867. године, а последице смрти кнеза Михаила (1868) није више прихватио никакову државну службу.

Био је ожењен београдском Цинцарком Софијом (Соком) Данић, кћерком Данила (Илче) Данића и тако био пашеног Младену Жујо-

вићу. Имао је синове Светозара и Милутина.

Уживао је огромни ауторитет и поштовање како међу домаћим чиновницима и обичним свијетом, тако и међу страним политичарима и конзулима великих сила у Београду. Јеврем Грујић је за њега чак рекао да је „тог човјека Бог створио за поглавара земље“. И Фрања Зах је признавао да је Гарашанин несумњиво најспособнији српски чиновник, „изванредан администратор, обазрив и посве озбиљан човјек“, али је високо уважавао и Аврама Петронијевића и Стевана Книћанина. Книћанин је Гарашанина доживљавао као врло перфидног човјека и у писмима кнезу опомињао га је да добро пази, да му управо он намјерно даје погрешне и погубне савјете, као што је наговарање да форсира на највише положаје Ненадовиће, што је кнезу ласкало али – увијек доносило рушење угледа и нову непопуларност у народу.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)

МИШЉЕЊА ОБЈАВЉЕНА У ТЕКСТОВИМА АУТОРА Нису у складу са ставовима редакције „ДАН“

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

2

Подјармљени мисле једно, а говоре друго

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Када властодршци нападају рационалну истину они прекорачују сопствени домен. Када фалсификују чињенице или их лажно приказују, они су на свом терену. Овај сукоб политике и истине, одвија се у односу на рационалну истину. Одлуке које се тичу грађана припремају се у јавном мњењу. Као што је рекао Медисон „све владе почивају на мњењу“. Чак и најавторитарнији владари не би се домогли власти без подршке следбеника и истомишљеника. Мњења грађана у људским стварима су промјенљива. Овдје је ријеч о супротности између (јавног) мњења и истине. Грађани се крећу ка разним мњењима, или јавностима, док филозофи и научници трагају за непромјенивом истином независно од мњења. **Alain Badiou** је запазио да није лако бити противструја, против „сервилног мњења“. Badiou пише: „Чим политика своје легитимно мјесто налази искључиво у јавном мњењу, само је по себи јасно да је тема истине одатле изузета.“ Чим је исти-

на протјерана, власт се заснива на лажи и варању својих грађана. Владлајућа мњења нису отворена за другачије погледе. По Спинози: „Сваки човјек има незастариво природно право да буде господар својих мисли“, односно, „свако може да мисли шта хоће и да каже оно што мисли“. Ако се угуши слобода људима и наметне им се јарам „тако да се не усуде ни да прошапћу неколико ријечи“, десиће се да ће „људи мислити једно а говорити друго“. Из тога ће се изродити и гајити тишина и притворство. За Спинозу је свака владавина „која настоји да своју власт прошири на мишљења“ у ствари, насилна. За Канта „спољна сила која лишава човјека слободу да јавно саопшти своје мисли, лишава га у исто вријеме његове слободу да мисли“. А мисао је „нијем дијалог који се одвија између мене и мојега ја“. У раду о питању шта је просвијећеност, Кант одговара да човјек мора „имати храбрости да се служи својим разумом“ (Sapere aude!). Узроци непросвијеће-

Насловница Орловићеве књиге

ности су лијеност и кукавичлук људи. На крају „Критике практичног ума“ Кант закључује: „Двије ствари испуњавају душу увијек новим и све већим дивљењем и страхопоштовањем: звезда небо изнад мене и морал-

ни закон у мени.“ За Канта, просвјетитељство је излазак људи из сопственом кривцом проузроковане незрелости. Ако закони ограничавају истину, или ако је властодршци на други начин сузбијају, онда ће последица бити да

„људи једно мисле, а друго раде“. То је структура „кетмана“, који означава понашање људи који прикривају сопствене погледе од средине у којој живе, јер су ти ставови и погледи непожељни и недозвољени у тој средини. Своје право мишљење и увјерење кетман прећуткује.

Истина има проблем да се преобрати у мњење. Веома често мњење је јаче од истине која се тешко пробија. Помјерање од рационалне истине ка мњењу је помјерање човјека од индивидуалног бића ка друштвеном бићу. Од антике до данас, у свијету се сукобљавају филозофска и научна истина и мњење. Интелектуалци су, на одређени начин, увијек „против струје“ (**Исаија Берлин**). „Прва истина“ била је одвајање цркве од државе. Још у XVII вијеку филозофска и научна истина достигле су врхунац у сукобљавању са свијетом, оспоравајући „тајне религије“. **Едвард Гибон**, римски историчар, записао је: „Различити облици обожавања који су превладавали у римском

свијету, били су сви од стране народа сматрани за истините; од стране филозофа за подједнако нетачне; од стране управљача за подједнако корисне.“ Интелектуалци се од обичних „учењака“ разликују по томе што сматрају да је најбољи начин за приближавање истини не тако што се производи ново знање, већ што се уништава старо вјеровање. Када су филозофи просвијећености обновили стари хришћански слоган „Истина ће те ослободити“, они су замишљали процес „отварања врата“. Духовна моћ обухвата моћ идеја, моћ знања, религијску и културну моћ. Духовну моћ најприје су посједовали свештеници. **Бертранд Расел** каже: „Интелектуалац је онакав каквог га ми знамо, духовни потомак свештеника, али ширење образовања га је лишило моћи.“ Исаија Берлин говори о „кобној моћи“ – моћи идеја које су „филозофске замисли однеговане у тишини професорског кабинета“.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

3

Глава и памет цијелог поретка

■ Фељтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Прави творац уставобранитељског режима, најумнија политичка личност старејинске опозиције још од `30-тих година 19. вијека („душа опозиције“) и један од твораца Устава из 1838. године свакако је био Аврам Петронијевић (1791-1852). Са Цветком Рајовићем био је 1829/1830. године у Петрограду, гдје је руском цару Николају I у име српског народа захвалио на залагању за добијање аутономије. У Цариграду је 1833. године турској влади захвалио на ферману којим је Србији припојено шест нахија, које су биле тековина ратовања из Првог српског устанка. Тада је представљен султану Махмуду I и тако постао први српски званичник у нововјековној српској држави који је примљен у аудијенцију код турског вла-

дара. Од средине `30-их година учествовао је у организовању опозиције према кнезу Милошу. Одирао је са српске стране пресудну улогу приликом израде Устава из 1838. године, када је уз подршку руске дипломатије издејствовао усвајање члана 17 којим је ограничен кнежев апсолутизам (односно, подијелена врховна власт између кнеза и Државног савјета). Заједно са Томом Вучићем Перишићем и Стојаном Симићем, у краткотрајном периоду политичке нестабилности, као главни уставобранитељски прваци приморали су кнеза Милоша на абдикацију већ крајем прољећа 1839. године. Од смрти кнеза Милана 1840. године, односно до повратка у земљу кнеза Михаила, заједно са Јевремом Обреновићем и Томом Вучићем Перишићем, био је члан тзв. Првог намјесништва. Управо у том раздобљу уставобранитељи су повели одлучну борбу против кнеза и династије Обреновића уопште. Од Вучићеве буне (1842) до смрти

(1852), изузимајући једну годину коју је провео у изгнанству, био је председник владе (књажев представник) и министар (попечитељ) спољних послова. У нововјековној српској држави то је најдуготрајнија српска влада (1844-1852). Чини се да је његова смрт и престанак рада његове владе уједно значајно и почетак краја, односно урушавања цијелог уставобранитељског режима и владавине кнеза Александра Карађорђевића. Све владе које су у наредних шест година формиране биле су краткотрајне и нестабилне, а однос кнеза и Државног савјета постајао је све заоштренији: као да је са нестанком Петронијевића нестао и кнежев политички „ментор, глава и памет цијелог поретка“, ослонац, савјетник и човјек који је на тих и смирен, само њему својствен начин, рјешавао проблеме којих је, свакако, у великом броју било и до тада. Кнез је његовом смрћу изгубио основну сигурност у односу према највишим чиновницима и главног савјетодавца

у унутрашњим кризама које су уследили. Главна карактеристика тих криза било је ужасно неповјерење у односима између кнеза, Државног савјета и министара.

У историографији је увријезано мишљење да је Петронијевић духом био „источњак“ и да се у свом политичком дјеловању руководио идејама и методама турске политике. Такво увјерење је проистекло због тога што је он од свих уставобранитељских првака најдуже био у вези са Портиним великодостојницима, што је више пута службено одлазио у турску престоницу, и на крају, управо и умро у Цариграду 22. априла 1852. године. Међутим, њему нијесу биле стране идеје које су долазиле са запада, попут национализма, конституционализма и либерализма. Кроз његову политичку личност сударали су се западни утицаји и источноначко наслеђе.

Занимљиво је, иако на први поглед чудно, да је Петронијевић био један од првих индустријалаца у Србији.

Аврам Петронијевић, рад Анастаса Јовановића

За разлику од других уставобранитељских првака, који су политичку моћ користили за улагање у трговину, он је у Јагодини, пред крај живота, покренуо производњу стакла.

Био је један од најобразованијих и најмудријих политичара свога времена. Зна се да је написао два већа списа: један о вези између теологије и филозофије, а други о Јеврејима. У вези са првим списом Фрању Заха је веома заинтересовала Петронијевићева апокалиптична теза „да се приближава судњи дан“, послје којег ће се сви народи борити једни против других,

нешто попут свјетских ратова који су уследили у 20. вијеку. Истовремено, добро је учио Петронијевићеву амбивалентну природу, коју је једино знао да назове „чудном свестраношћу“, јер је овај у исто вријеме савршено смирено обављао све државничке обавезе, читао Библију, а све своје дукате пажљиво улагао у фабрику стакла (да се обезбиједи за будућност) коју је, како каже Зах, подигао тако што ју је преузео од једног пивара који је банкротирао.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

3

Слобода је одсуство принуде

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Исаија Берлин у свом чувеном есеју „Два схватања слободе“ пише:

„Прије више од сто година (ово предавање Берлин је одржао на Оксфорду 1958. оп. С.О.) њемачки pjesник Хајне опоменуо је Французе да не потцјењују моћ идеја: филозофске замисли одњеговане у тишини професорског кабинета могу да униште цивилизацију. Он је говорио о Кантовој „Критици чистог ума“ као о мачу који је одрубисао главу њемачком деизму, а Русоова дјела је описао као крвљу упрљано оружје које је, у Робеспјеровим рукама, уништило стари режим: предвиђао је да ће једног дана фанатични њемачки сједбеници Фихтеа и Шелинга окренути њихову романтичну вјеру против либералне културе Запада и да ће то изазвати страховите последице. Чињенице нису сасвим оповргле његово предсказање; али ако професори могу да управљају том кобном моћи да ли то можда значи да само неки други професори или мислиоци (а не владе или конгрес-

ни одбори) могу да их разоружају“

Берлин додаје: „Само врло вулгаран историјски материјализам пориче моћ идеја и тврди да су идеали само прерушени материјални интереси. Могуће је да су политичке идеје јалове без притиска друштвених снага: међутим, извјесно је да те снаге остају слијепе и неуспјерене ако се не заодјену у идеје.“

Највећи проблем, по Берлину, јесте отворени рат између два система идеја који дају различите непомирљиве одговоре на питање које се дуго налази у средишту политике – питање послушности и принуде. Слобода је одсуство принуде.

Френсис Бекон (Francis Bacon) је изрекао мисао „знање је моћ“. У околностима када не постоји или је доведен у питање ауторитет струке и знања може звучати смијешно да професори имају моћ. Питање је да ли данас има нових идеја и да ли више има просвјетитељских заноса и полета. Када не пре-

Детаљ с недавне београдске промоције Орловићеве књиге

овлађују истина и знање, лако се враћамо у „старо вјеровање“. Моћ знања служи не само за креирање идеја, већ и за производњу пристанка и креирање значења. Политичарима и њиховим медијским саветницима, увијек је важно да своје одлуке оправдају (легитимишу) ауторитетом струке и позива. У вријеме док су се још увијек у фило-

зофским дјелима провлачиле религијске идеје присутни су били и покушаји легитимисања тек успостављене суверене власти. Тако смо у вријеме Томаса Хобса имали интерпретацију по којој држава одређује религију својих грађана. Ова идеја је уграђена у Вестфалски мировни уговор, потписан 1648, којим је закључен тридесето-

годишњи рат. У једној клаузули овог уговора прописано је: „Cuius regio eius religio“ („Чија је власт његова је и религија“), а таква је била и клаузула Аугзбуршког мировног уговора из 1555. године. Данас је преостала традиција папиног обраћања „граду и свијету“ (Urbi et Orbi) са Базилке Светог Петра у Риму (Ватикану). Иначе, као мали екскурс, у вријеме Хобса једна идеја која датира од стоика Сенеке да је човек светиња (Homo sacra res homini), изведена је у тумачење да је човек човјек у тумачењу (Homo homini lupus).

Друга истина је сукобљавање идеологија које су настојале да се представе као филозофије а у ствари су представљале политичка оружја у тумачењу истине. Данас су друштва плурализована и толеришу се различита мњења и различите „религије“. Свако вријеме има своје јереси и јеретике. Онај ко саопштава истину има проблем, не само да се она саопшти, већ и да се она прихвати и преобрати у мњење. Слично оној алегорији о пећи-

ни у којој филозоф по повратку са свог путовања у небо и вјечних идеја настоји да саопшти гомили истину. Она се распрши и ишчезне у разноликим схватањима која постају привиди и мњења у виду утиска („чини ми се“). Када неко каже „ја вјерујем“, он је близак религији. Када каже „ја знам“, он је близак науци. Када каже – „ја мислим“, близак је филозофији или теорији. За разлику од филозофског мишљења, чињенична истина за Хану Арент је „на пијаци“. Она се тиче догађаја и околности, а утврђује се путем свједока и свједочења. Чињенична истина је по природи политичка. А чињенице и мњења, иако су одвојени не морају бити супротни јер припадају истој сфери. По Хани Арент: „Чињенице обавјештавају мњења, а мњења, инспирирана различитим интересима и страстима, могу веома да се разликују а да још увијек буду легитимна док год уважавају чињеничну истину“.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

4

Непогрешиво дизао и гушио буне

■ Фелтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Тома Вучић Перишић (1790-1859), био је грлати плебејски трибун чијом војничком заслугом је у највећој мјери срушен с престола и кнез Милош (1839) и кнез Михаило (1842). Силом оружја, буном по њему названом, прогнао је Обреновиће с престола (и из Србије) у корист Карађорђевића (1842). Успјешно је гушио све буне против режима којима је служио - и то често на крајње свиреп начин - и с друге стране, успјешно је дизао буне и рушио режиме на које је постајао бијесан и огорчен! За невјеровати, али у том послу никада није омануо.

Пред народом је држао ватрене говоре, који су често били пука демагогија, али народ је ишао за њим. И опет је дјеловао као вјечити опо-

зиционар, бунција и љутица према скоро сваком поретку, па и оном који је његовом заслугом успостављен - уставобранитељском. Његово име, говорио је М.Ђ.Милићевић, „крз дуго и дуго вријеме, биће предмет хвале и руге, у једнакој мјери; а другојаче не може бити. Једно мусе, при свем том, не може одрицати, а то је: да је био увијек, често нехотице, као по неком нагону, себи доследан тражећи: да имаћник највеће власти никад не смеће с ума свој народ, као првобитно врело сваке па и своје снаге“.

Учествовао је у Првом (1804-1813) и Другом устанку (1815), у сталној служби код Милоша Обреновића. Најсигурније и најмоћније се осјећао у свом завичају, Грузији, без обзира на којој дужности се налазио и „с Грузом је остао велик и страхан, докле је год живио“. Са њима је, као предводник и војсковођа, 1825. године разбио Ђакову буну и тако очувао Милошеву власт. Кнез му је тада задјенуо сабљу за појас какву су носила само његова браћа, Јован и Јеврем, и назвао га „господа-

рем“, такође звањем које су носила само кнежева браћа. Иако је почетком 1835. године одбранио и кнежев живот и престо, сада је и њему било посве јасно да кнежеву власт треба некако ограничити. Већ 1837. године могао се сматрати једним од водећих кнежевих противника, да га је један историчар чак назвао и „предводником опозиције“.

Почетком 1839. године постао је један од 17 државних саветника, тијела које је по Уставу из 1838. године кнезу значајно ограничило власт. Међутим, у мају исте године, помоћу војске Јована Обреновића (Јованова буна), кнез је покушао да буном потпуно измијени стање, али је управо Вучић успио да вјешто, брзо и сурово угуши буну. Тиме је запечатио 24-годишњу владавину кнеза Милоша Обреновића. Овоме није преостало ништа друго него да потпише абдикацију, 13. јуна 1839. године. Кад је два дана касније кнез бродом напуштао Србију, бацисао је за њим камен узвикнувши: „Кад се овај камен из Саве врати, онда се и ти врати!“ Од тада па до поврат-

ка из Влашке кнеза Михаила био је, заједно са Јованом Обреновићем и Аврамом Петронијевићем, намјесник кнежевске власти. Двије године касније, последије протјеривања кнеза Михаила из Србије, поставио је војнички логор на Врачару, прогласио се „предводителем народа“ у Привременом правленију које је водио Аврам Петронијевић и издејствовао да се на престо постави Александар Карађорђевић.

Послије тога, до јуна 1843. године, био је министар унутрашњих дјела, када га је на том положају замијенио Илија Гарашанин. Никада више није заузимао ниједан министарски положај, али је био члан Државног савета. Ипак, поредак коме је знатно допринио да се успостави, уставобранитељски, ломио га је у политичком погледу, током година, полако и сигурно. С кнезом није био у односима које је очекивао, најближим, а људима које је кнез око себе окуљао на Двору био је највећи могући противник. Те учене Србе из Аустрије, не само на Двору, већ и

Тома Вучић Перишић

у цијелој Србији, називао је погрдно „Швабама“ и „немачкарима“ и залагао се за њихово протјеривање натраг преко Саве и Дунава. На њихово мјесто требало је, по Вучићу и његовим присталицама, довести искључиво „отечествене синове“.

По повратку кнеза Милоша Обреновића на престо, с пролећа 1859. године, ухапшен је и врло брзо умро у затвору, тачно (у дан) 20 го-

дина последије бацања оног камена у Саву.

Најважније: Тома Вучић Перишић и Аврам Петронијевић су, међу свим уставобранитељима, најдиректније утицали на повратак из изгнанства Александра Карађорђевића (1839), а потом и на његово довођење на престо (1842).

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

4

Балкан бије битку за прошлост

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Када је Хегелу оштроумни студент приговорио да његова филозофија јесте значајна и интересантна, али да се не слаже са чињеницама, он је гласно одговорио: „Утолико горе по чињенице!“ То није било толико дрско колико је скренуло пажњу на околности да је стварност много сложенија од чињеница како је оне приказују, и да је неопходно да се људи мало уздигну изнад чињеница, а данас бисмо додали и изнад статистике. Није важно само какве су чињенице, већ оне зависе од мњења и од интерпретације. Без интерпретације не могу да се знају чињенице, а интерпретација зависи од стајалишне тачке интерпретатора – моралне, идеолошке и политичке. Свако ко тумачи и интерпретира, а нарочито онај ко пише историју, између осталог и преуређује чињенице. О овоме свједочи једна прича из двадесетих година XX вијека. **Жорж Клеменсо**, француски предсједник владе у вријеме Првог свјет-

ског рата, непосредно пред своју смрт био је уплетен у расправу с представником Вајмарске Републике о питању кривице за отпочињање Првог свјетског рата: „Клеменсоу је било постављено питање: Шта ће, према вашем мишљењу, будући историчари мислити о овом неугодном и спорном питању? Он је одговорио: „То не знам. Али поуздано знам да нико неће рећи да је Белгија напала Немачку.“ Овдје се суочавамо са бруталном елементарним податком ове врсте, чију неуништивост узимају као датум чак и најекстремнији и најрафинисанији поклоници историцизма. На другом мјесту пише: „Историју увијек изнова друкчије пишу како би прошлост прилагодили политичкој линији тренутка.“ Лијепо примјеђује **Ђуро Шушњић**, „Читава прошлост живи заправо као свијест о прошлости“, и додаје, „они који држе моћ не контролишу само садашњост већ

Проф. Орловић током београдске промоције своје књиге

и прошлост“. Медији се, између осталог, користе у служби контроле над прошлошћу. Ријеч је о контроли тема, дискурса и наратива. На Балкану, на примјер, не може будућност бити извесна све

док је прошлост неизвјесна. Овдје се бије битка за прошлост а не за будућност. (Види код Џорџа Орвела „1984“ о борби за прошлост.) Трећа истина данас мора да надвиси дезинформисање. Није лако да истина превлада мњење гомиле које је затровано примјеном све савременијих технолошких средстава, механизма и инструмената, као и практиковањем разних манипулативних вјештина. Истина би требало да је непобитна, самим тим је и супротна мњењу. У том смислу, по **Хани Арент**, „истина има деспотски карактер“. Ово је нарочито истакнуто из перспективе политике. Аларм забринутости укључен је увијек када политичари тврде да имају повлашћен приступ политици или им се пак учини да имају „монопол на истину“. Политички живот конституише дебата, а квалитет јавног мњења као и моћи суђења и расуђивања зависи и од сте-

пена непристрасности. Филозофска или рационална истина, која „просвјетљује људски разум“, има проблем са чињеничном истином која „мора да обавијести мњење“, јер им је тешко да превладају мњење гомиле и стога дјелују немоћно. Али тако се пробој нових сазнања и открића дешавао током историје, као што је нека алтернатива постајала главном току мишљења.

ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ: ИСТРАЖИВАЊЕ И САОПШТАВАЊЕ ИСТИНЕ

Новинарски и професорски позиви су интелектуални и истраживачки позиви, позиви сумње којима се политичари и њихова „истина“ доводе у питање.

Јавни интелектуалац, који у ширем смислу обухвата и новинаре и људе из академске заједнице, онај је ко трага за истином и ко је увијек вјеран истини. Универзитети су обично „уточништа истине“ из којих повремено долазе истине које нису добродошле. Како пише Хана

Арент: „Главни егзистенцијални облик казивања истине је самоћа филозофа, усамљеност научника и умјетника, непристрасност историчара и судије и независност проналазача чињенице, свједока и извјештача.“ Уз истинољубље, важна је и способност расуђивања (читања између редова). Интелектуалац не полази од политичке амбиције већ од интелектуалне радозналости и од посвећености основним принципима свога позива. Истина је међу првима од њих. У калкулисању са истином, неријетко се дешава да се дуго грађена репутација веома брзо уруши. Јавни интелектуалци су посвећени слободи и вјерни истини. Када је ријеч о првој идеји, живот у људској заједници испреплетен је слободом и њеном супротношћу – ропством, принудом, присилом и репресијом. Зато је чешћи избор интелектуалаца непристајање и неприпадање.

НАСТАВИТЕ СЕ
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

5

Способан, сналажљив и духовит

■ Фелтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Стојан Симић (1797-1852), рођен у Бољевцима, у Срему јер му је отац као учесник Кочине крајине (касније) Првог устанка морао избјећи у Аустрију – вратио се, заједно са млађим братом Алексом, у Србију првих година последије Другог устанка. Потом је по задатку кнеза Милоша отишао у Букурешт и постао пандур код Михаила Германа, кнежевог агента. Пошто се у том послу показао као изузетно спретан, нарочито преносећи повјерљиву пошту коју је Герман слао Милошу, кнез га је вратио у Србију и ставио под своју непосредну службу. Године 1821, у вријеме кад је плануо Грчки устанак, затекао се у Цариграду и био одмах ухапшен. Послије неколико мјесеци, „знајући да

Турци, по свом васпитању, не дирају сулуда човјека, учини се луд и, као такав, измакне се не само из притвора, него и из Цариграда (...) и дође у Србију“. Од тада је стално напредовао у служби и кнез је, с правом, уважавао његове способности и сналажљивост. Чак су га кнез Милош и кнегиња Љубица оженили сиромашном, али веома лијепо и послушном дјевојком Стеваном из Смедерева, и веома богато их даривали. Кнегиња, којој је Стевана била посебно драга, даривала је младу, поред осталог, одјевним господским украсима: шамијом, антеријом, кадифеним либадетом и тепелуком. Симић је, последије припајања шест нахија Кнежевине (1833), постао старјешина Крушевачке нахије. Ту је био детаљно упознат са припремањем Милетине буне (1835), јер су се учесници састајали у кући његовог брата Алексе. У буну се укључио као један од главних покретача и у њој учествовао као један од организатора. Послије успјешно изведене акције у Крагујевцу и проглашења Сретењс-

ког устава, постао је члан Државног савјета и Кабинетски савјетник кнеза Милоша. У љето исте године, кад је кнез путовао у Цариград, послао је Симића у Влашку да буде надзорник његових имања и посредник у односима с руским бароном Рикманом, у Букурешту. У Србију се вратио последије проглашења Устава из 1838. године, када је поново изабран за члана, а потом и потпредсједника Државног савјета.

Послије абдикације кнеза Милоша (1839), у вријеме Првог намјесништва (1839-1840) и прве владавине кнеза Михаила (1840-1842), сматран је трећим по утицају и значају међу уставобранитељским првацима. По Вучићевој буну и проглашењу Александра Карађорђевића за кнеза (1842), постављен је за предсједника Државног савјета (1844-1848).

Кућу коју је изградио за себе, испод Теразија, продао је држави а она уступила кнезу Александру на коришћење, као Двор, у који се он с породицом уселио 1844. године. Симић је потом направио

нову кућу, преко пута Двора, али је 1843/1844. године опет живио изван Србије, али и изван политике. По повратку у Београд, био је четири године предсједник Државног савјета. Потом је наставио да живи дистанциран од највиших државничких дужности, очигледно задовољан њима. Умро је релативно млад, од срчане капи, исте године кад и Аврам Петронијевић. Попут млађег брата Алексе, био је изразито крупан човјек, дубоког гласа, рјечит, духовит и веома омиљен у сваком друштву у коме је налазио своје мјесто, политичко, трговачко или једноставно пријатељско.

Алекса Симић (1800-1872), млађи брат Стојанов, као већ школовани трговачки калфа у Земуну и Новом Саду и – као придошлица из Срема – одмах је постао један од писменијих и школованијих људи у Србији.

Дуго је био секретар код Јована Обреновића, а потом још дуже (1823-1833) се-

Стојан Симић

кретар у Књажевој канцеларији, кнежев хазнадар и базрђан-баша („београдски конзул“), односно посредник између београдског везира и кнеза Милоша. Послије тога, непуне двије године, с братом Стојаном, повукао се на очевину у Крушевац и управу је у његовој кући, као што смо већ казали, припремљена Миле-

тина буну (1835). Послије проглашења Сретењског устава (1835) био је, за кратко, министар финансија, члан Државног и Кабинетског савјета. Као кнежев ађутант, путовао је љета 1835. године с Милошем Обреновићем у Цариград, на кнежево поклоњење султану Махмуду II. Министар финансија био је поново у вријеме Првог намјесништва (1839-1840), а за владавине кнеза Михаила опет се повукао из државне службе. Међутим, по усталичењу кнеза Александра Карађорђевића, био је од октобра 1843. године до октобра 1844. године привремени књажевски представник и попечитељ иностраних дјела, односно, предсједник владе. Прије тога, док се нови режим стабилизовао, преузео је на себе дужност капућехаје у Цариграду (1842-1843). Био је један од најбогатијих Срба свога доба.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИТЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ”

5

Непокорност доноси слободу

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Шилер је писао да се „најљепши снови о слободи сањају у тамници“. Интелектуалци немају страх од владара, већ и друге људе ослобађају страха. Ово је стари проблем. Сократа су оптуживали да је квариио младеж, међутим, интелектуалци су неријетко у служби власти. **Макијавелија** да је подучавао тираније (породица Медичи), а можда и да је откривао махинације владара. Ријеч је о политичкој подршци која се даје за личне услуге. Један румунски пјесник је сликовито описао однос слободе и власти, рекавши да су у његовој земљи, слободни само он и његов владар – владар је слободан да ради шта хоће, а он (пјесник) је слободан да пјева како хоће. Интелектуалци су обично они који предводе грађанску непослушност, који не пристају на понижење и који пружају отпор свакој бахатости, примитивизму и насиљу. **Макс Вебер**, у есеју „Наука као позив“ упозорава: „Одупри се злу иначе ћеш и ти бити одговоран за његову побједу“. За **Хану Арент** је ва-

жно распознавање зла, јер и „политичко расуђивање је најприје и најважније отпор злу“. На том испиту интелектуалци су често падали. **Жилијен Бенда** је 1927. године написао „Издају интелектуалаца“. У вријеме успона екстремних идеологија „класне страсти“ (комунизам) и „националне страсти“ (нацизам), Бенда је обје оптужио за издају главног задатка интелектуалаца, трагање за истином у корист партикуларних политичких идеја. Како коментарише **Ен Еплбаум**, „десет година прије Сталиновог великог терора и шест година прије Хитлеровог доласка на власт, Бенда је већ страховао да би писци, новинари и есејисти који су се преобразили у политичке предузетнике и пропагандисте могли нахушкати цијеле цивилизације на акте насиља“. И то се догодило. Интелектуалци су носиоци „друштва знања“ (Жилијен Бенда). Овдје се чини битним упоредити два различита приступа или схватања Епикуровог става – „знање ос-

Проф. Орловић током београдске промоције своје књиге

лобаћа“. **Исаија Берлин** сматра да наше „страсти, предрасуде, страхови и неурозе долазе од незнања и попримају облик митова или илузија“, а знање чини наш живот дјелатнијим, осмишљава га, увећава нашу слободу и ослобађа нас ирационалних страхова и предрасуда. **Сократово** начело је да је увиђање незнања почетак мудрости

(„знам да ништа не знам“), потврђује се и развојем политичких наука, односно науке уопште. У односу на Беконово „знање је моћ“, новинари имају у својим рукама „моћ информација“ а научници „моћ знања“. Током читаве историје они који су трагали за истином, и они који су је саопштавали, били су свјесни ризика и суочавали су се са

оптужбама, пресудима или исмијавањима. Бројним политичким мислиоцима није било пријатно ни лако да изнесе и саопштавају непријатне истине о политици свога времена. Како би рекао **Тацит**, „ријетка су сретна времена кад је слободно мислити што хоћеш и говорити што мислиш“. Сократа су отјерали у смрт на основу демократске воље изражене у атинским законима. **Анаксагора** је морао побјећи из демократске Атине, јер је био оптужен да не поштује богове. **Аристотел** је, такође, морао да бјежи, како је рекао, да се Атина не би по други пут огрешила о филозофију. Али и много касније кроз људску историју, три издања **Локове** „Двије расправе о влади“ нису откривала ко је аутор, што је у четвртој издању објављено (1713, девет година након Локове смрти); тројица америчких „очева оснивача (утемељивача)“, твораца америчког устава, **Хамилтон**, **Медисон** и **Џеј** своје „Федералистичке списе“ потписивали су под псеудонимом Публиус, што је јавности

откривено тек 1792. (а писани су 1788.) **Монтескје** није смио под својим именом у Француској да објави „Персијска писма“, па је наставши уточиште у Енглеској, хвалио слободу у тој земљи. **Бранислав Нушић**, који је за живота имао репутацију човјека „поганог језика и још поганијег пера“, осим под својим именом, писао је под псеудонимом **Бен Акиба**. Ови примјери указују на то да је потребна не само способност да се ствари запазе, већ и храброст да се истина саопшти. Од „јавне употребе ума“ постоје предности и користи, али **Кант** је скретао пажњу на то како се „на све стране чује позив: размишљааајте! Официр вели: не размишљајте, већ егзертирајте! Порезник: не размишљајте, већ плаћајте! Свештеник каже: не размишљајте, него вјерујте! (Само један једини владар на свијету каже: Размишљајте колико хоћете и о чему год хоћете, али се покоравате и већ сте слободни! **НАСТАВИТЕ СЕ** www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

6

Одликован и од Његоша

■ Фељтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Стеван Петровић Книћанин (1807–1855) био је најискренији пријатељ кнежев и поштовалац династије без икаквих резерви. С. Јовановић га је назвао „ђенералсимусом уставобранитељског режима“. Сједио је највише у Крагујевцу, сједишту војне управе, и „под њиме је стајала не само војска, него и политичка полиција. Повјерљиви политички извјештаји о мутњама и ровљењима Обреновићеваца долазили су њему - и он је послје издавао наредбе начелницима шта ће чинити. Цијелом радњом за одбрану династије Карађорђевића управљао је Книћанин. Могао је затворити, испребијати топuzом, - ако треба, и убити, свакога сумњивог човјека; подруми

његовога крагујевачког конака били су тамница и мучилиште политичких криваца“. Потпицао је из Груже, а назван је по родном селу, Книћу. Службу је почео као „момак“ у окружењу кнеза Милоша, у Крагујевцу. Наочит и нагиздан у богатом народном одијелу, налазио се у кнежевој пратњи на путу у Цариград, 1835. године. Иако је брзо, као веома млад чиновник, напредовао под Обреновићима (начелник Јасеничког среза, окружни начелник у Смедереву), 1840. године потпуно се ставио на страну уставобранитеља и залагао за довођење на престо Карађорђевића. Када се то и обистинило, двије године касније, постао је државни савјетник и један од најближих, најпоузданијих и најспособнијих чиновника кнеза Александра. Унапријеђен је, кнежевим указом, септембра 1843. године, у чин потпуковника. Служио је, поред осталог, кнезу и као противтежа Вучићу, који је имао велику популарност у народу, а кнез се врло брзо почео отворено политички

удаљавати од човјека који га је, такорећи, сам довео на престо Србије. Книћанин је био таква политичка громада од које је морао зазирати и сам Вучић. Кнез се уз њега осјећао безбједно на престолу. У покрету Срба у Војводини и рату са Мађарима (1848/1849), као један од главнокомандујућих над добровољцима из Кнежевине, истакао се великим јунаштвом, нарочито у биткама код Беле Цркве, Томашевца, Титела, Вилова, Панчева и Мошорина. Његова популарност међу Србима са обје стране Дунава и Саве израсла је до невиђених размјера. Редовно је о свему извјештавао кнеза, а једном му је на поклон послао читаво јато фазана да их кнез гаји код Топчидерског конака. Книћанин је из рата изашао као велики херој, а за показана знања у командовању дивео му се и школовани официр Фрања Зах. За јунаштво је добио многа признања и ордење: од аустријског цара Фрање Јосифа, руског цара Николаја I Романова, патријарха Рајачића и црно-

Стеван Петровић Книћанин, слика Уроша Кнежевића

горског владике Петра II Петровића Његоша. Послије рата путовао је у Загреб, код бана Јелачића, а потом, заједно с њим, у Беч, гдје је примљен на двору Фрање Јосифа и гдје

му је и додијељен орден Марије Терезије III реда. У Србији му је додијељен чин војводе, који је до тада имао само Вучић. Послије три-четири године оболио је од срца. Послије дужег неуспјешног лијечења у бањи Мехадими, у Влашкој, умро је у својој кући у Београду. Његова сахрана, код палилушке цркве, упамћена је по највећој погробној поворци до тада виђеној у Београду. Имао је кућу близу Двора, на једном од тадашњих главних шеталишта у Београду, на углу данашњих улица Краља Милана и Кнеза Милоша, одмах испод наше кафе „Лондон“. Његова сачувана преписка с кнезом Александром показује велико узајамно повјерење, моралну подршку и пријатељство од првих дана Карађорђевићевог владавине. Касније је давао себи за право да све чешће опомиње кнеза за грешке које је овај чинио најприје из несмотрености, владарског али и обичног људског неискства у односу

према лукавим чиновницима. Послије Петровићевог (1852) и Книћаниновог смрти (1855), двојице стубова режима, кнез је остао у немилости Гарашанина, трећег стуба режима, који је, за разлику од прве двојице, показало се, имао потпуно неискрен, лицемеран однос према кнезу и његовом задржавању на престолу. Книћаниновом смрћу, кнежевом паду с престола била су широком отворена врата. Лазар Арсенијевић Баталка (1793/1795-1869) такође припада реду старијих уставобранитеља, савременик је Првог српског устанка и човјек који је у емиграцији провео довољно времена у Карађорђевој близини да је постао његов биограф и историограф Устатка. Као изразити русофил, био је оштар противник аустрофилске политике кнеза Александра. Као карађорђевићевац, идол му је био Карађорђе, а у његов сина, кнеза Александра, временом се потпуно разочарао. **ПРИРЕДИО: МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ (НАСТАВИТЕ СЕ)**

МИШЉЕЊА ОБЈАВЉЕНА У ТЕКСТОВИМА АУТОРА НИСУ НИЈЕДИНСТАВНИ РЕДАКЦИЈЕ „ДАНА“

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ”

6

Истина увијек тријумфално исплива

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Истина доводи до сукоба са актуелним властима. И људи на власти су у страху од подвлашћених и њиховог мњења. Истине најчешће нису добродошле. У судару с постојећим властима, истина трпи последице. Она се потишћује, истискује, али ипак опстаје и прије или касније исплива. Понекад ненадано и неочекивано, али углавном тријумфално. Научници су ту да чињенице откривају, а не сакривају. Императив је „казати оно што јесте“ (legein ta eonta). У јавном мњењу неистине могу заузимати више мјеста него истине. Таква је природа политике. Владари не воле истину. Људи на власти су жртве неискреног окружења. **Ксенофонт** у своме „Хијеронту“ каже да је тешко и ризично тиранину рећи у очи истину. **Платон** у „Седмом писму“ каже да би тиранину било опасно рећи нешто истинито, али за њега неповољно, и да су му такве ствари они око њега говорили увијено. Како пише **Војислав Становчић**, „тирани воле рђаве људе, зато

што уживају у ласкању, а човјек слободна духа не умије да ласка“. И додаје: „Племени људи умију да воле, али не и да ласкају. А рђави људи могу да се употребе за нечасне послове.“ Познато је да је Цезар тражио од вајара да направе више верзија његовог лика. И савремени ауторитарци траже еквиваленте који могу „продати“ његову слику јавности. Ту нечасну улогу могу имати писци говора и памфлета, блогери, „спин-доктори“, продуценти ТВ програма, твитераши и други.

Када је слобода протјерана, честити људи да би сачували себе слободу траже „бјекством од друштва“. „Бјекство од слободе“ помаже ауторитарним режимима тиме што то значи да се разумни и честити људи повлаче из јавног живота. За јавно дјелање потребна је спремност да се плати одређена цијена. То је ризик да будете оспорени и оспоравани, етикетирани и жигосани, неријетко без аргумената и чињеница, али са страшћу и по цијену остра-

Насловница Орловићеве књиге

кизма. Када је својевремено током деведесетих година ХХ вијека, у емисији „Интервју гледалаца“ на РТВ СТБ директор Студија Б **Милорад Рогановић**, интервјуисао директора (у том моменту ТВ Политика, прије тога БКТВ, а касније и РТС-а) **Александра Тијанића**, питао је: „Ко-

лега Тијанићу, да ли постоји неко у овој земљи ко може првом човјеку (у том моменту **Слободану Милошевићу**, јер је Тијанић био и министар у Влади Милошевића и говорио на промоцијама књига његове супруге) рећи истину у лице“ Тијанић је одговорио; „Колега, погрешно сте

поставили то питање. Свако то може, али само једном!“

Јавни интелектуалци су они који имају задатак да учествују у јавним дебатама и расправама свога времена. Они су аналитичари политике и друштва. Али они нису цетсетери, трендсетери, ни спин доктори. Можда опионион мејкери. Данас бисмо назвали инфлуенсери. Јавни интелектуалац има слуха за „дух времена“. Њему није важно да је у тренду, али може да утиче на трендове. Интелектуалци не прилазе већини, већина прилази њима. Они су свјесни да промјене у људском друштву почињу промјенама у људском мишљењу, јер они обитују и дјелају у сфери мишљења. Интелектуалци су спремни да иду „против струје“, и да не буду увијек дио мејнстрима. То су они који вербално „ведре и облаче“. Интелектуалци можда и доведу до сензације, али њихов приступ не смије бити сензационалистички. Паметан човјек се увијек заустави наомак глупости. Интелектуалац није „пророк уназад“,

нити представља „накнадну памет“, нити љекар опште праксе, већ стручан и компетентан тумач, мобилизатор и свјетионик. Јавни интелектуалац има углед, али не и моћ. **Ђуро Шушњић** у свом есеју о интелектуалцима исправно примјећује: „Моћни људи немају духа, а духовни људи немају моћи“, и додаје, „људи од моћи настоје да се окруже људима од струке, али не да би са њима дијелили моћ, него само њихово знање“. **Џони Штулић** је као пјесник то добро осјетио: „Морисон је био луд па је рекао – они имају оружје, али нас је више, ко има оружје, тај има власт. Ја имам само своју ријеч. Ријеч никада није била на власти. Ријетко у милости.“

Јавни интелектуалац је онај ко има јавни ангажман, али не и политичке амбиције. Проблем настаје када људима више управљају интереси него разум. Интересан мишљење није мишљење (**Ратко Божовић**).

НАСТАВИТЕ СЕ
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

7

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Миша Анастасијевић (1803-1885), трговац и добротвор, био је далеко најбогатији човјек у уставобранитељском режиму, иако га само учешће у политичком животу дуго није занимало. Потичао је из Пореча, на Дунаву, и стекао је само најнужније образовање. У ондашњој Србији и толика школска спрема омогућила му је да једно, додуше кратко вријеме, ради као учитељ у Поречу. Потом је био дућанџија, писар код кодакалског паше а повремено је дереглијама кријумчарио со из Влашке и тако почео да стиче богатство. Оженио се 1825. године Христином, сестром једног од Милошевић секретара (Симе Урошевића), што му је отворило пут за познанство и са самим Милошем

Најбогатији човјек и велики добротвор

■ Фељтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

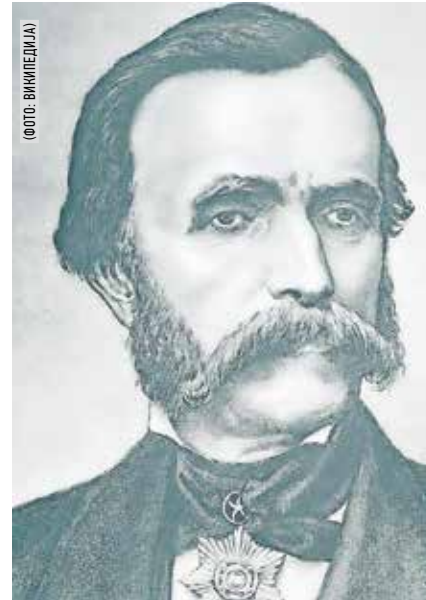
Обреновићем. Кад му је шурак идуће године умро, наслиједио је и његово имање. Кнез Милош га је 1833. године поставио за думенџибаши (капетана) на Дунаву, односно Ђердапу, „по дјелу воденог пута од Голупца до ушћа Тимока“. Прву приватну лађу купио је још 1828. године. Добио је чин мајора, али је остао упамћен као „капетан Миша“ или „дунавски капетан“. У ортаклуку с кнезом Милошем трговао је сољу, житом, гвожђем, стоком и временом постао једини закупца влашке, молдавске и аустријске соли. Флота му је ’40-их година бројала 74 лађе, а главну канцеларију организовао је у Букурешту. Имао је несрећу да му једини син умре као дијете, али је зато пет кћери све добро поудавао: Јелену за Васу Гарашанина, Персиду за Јована Мариновића, Анку за Радована Дамјановића, Сару за Ђорђа Карађорђевића и Ружицу за Арсенија Чарнојевића. Већи дио богатства уложио је у хуманитарне сврхе. У Београду је изградио двор за Ђорђа Карађорђевића и своју

кћерку Сару, очекујући да ће на Светоандрејској скупштини (1858) умјесто кнеза Александра бити устоличен његов синовац, а када се то није десило, палату, по пројекту чешког архитекте Јана Неволе, уступио је 1863. године Великој школи (данашњем Ректорату Београдског универзитета), с натписом: „Миша Анастасијевић – свом отечеству“.

Сам се за политику није занимао све док његов зет Радван Дамјановић, државни савјетник, није ухапшен због учешћа у Тенкиној завјери (1857). Још кад му је зет пола године касније (1858) умро у Гургусовачкој кули, Миша Анастасијевић се потпуно окренуо против кнеза Александра и ријешило да му се освети на Светоандрејској скупштини, којом је председавао, исте године. У освети је само дјелимично успио, јер је Скупштина збацила Александра Карађорђевића, али су либерали и обреновићевци за новог кнеза узвикали старог Милоша Обреновића. Политиком се више није бавио. Сачуван је у Клежанима, гдје и

данас почива његово балсамовано тијело.

Миливоје Петровић Блазнавац (1824-1873), родом из села Блазнаве, у Шумадији, никада, као ни сам кнез, није негирао да је ванбрачни син Милоша Обреновића, јер му се мајка, слушкиња кнежева, удала за пропалог трговца Петра Петровића у Блазнаву, већ у поодмаклој трудноћи. Иако је завршио бојаџијски занат, започео је 1841. године војну, а потом полицијску службу под господарем Јованом Обреновићем. Али, у вријеме Вучићеве буне (1842) брзо је стао на страну побједника, уставобранитеља, и за незнатно, али прилично бескрупулозно учешће у догађајима добио је премјештај у Београд. Већ 1845. догурао је до секретара начелства министарства унутрашњих дјела, а 1848. године постао је ађутант кнеза Александра Карађорђевића. Његов политички заштитник био је Стеван Петровић Книћанин коме је „умио да

Миша Анастасијевић

се подвуче под кожу“ и да буде сигуран. Једном приликом, као веома лијеп и млад официр, формацијски стално присутан у Двору, исувише се приближио једној кнежевој кћери, да га је кнез због тога, потпуно разјарен, јурио с пиштољем у руци. Али, иза њега је стајао Книћанин и његова интервенција која му је спасла и главу и положај. Ње-

гов заштитник га је, да би и кнез добио времена да се стиша, убрзо послао у Беч да мотри и – по могућству – потпуно се приближи кнезу Милошу, како би га „извукао за језик да му каже своје планове“. У сарадњи с хрватским политичарем Људевитом Гајем открио је Милошеве планове да уз помоћ Мађара направи некакву побуну у Србији и тако се поново докопа власти. Гај и Блазнавац су наговорили Милоша да пређе у Загреб, па одатле преко Босне крене у Србију, међутим бан Јелачић га је, као мађарског присталицу, одмах затворио и размишљао чак о његовој ликвидацији. Стари кнез се ослободио помоћу новца којим је Гају платио свој откуп и одмах је протјеран из Хрватске. Блазнавац се вратио у Србију и наставио службу као ађутант Книћанинов.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИТЕ СЕ)

МИШЉЕЊА ОБЈАВЉЕНА У ТЕКСТОВИМА АУТОРА Нису нужни и ставови РЕДАКЦИЈЕ „ДАН“

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДИЗРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

7

Дискурс је моћ коју треба задобити

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Тешко је бити љубимац двора и омиљен у народу. Тако је, на примјер, лорд Меколи лорду Бекону одавао признање за то што је људски ум ослободио заблуда и погрешних метода тражења истине, али је и указивао на његову тешку игру у политици, гдје је волио истовремено да буде љубимац двора и омиљен у народу. „Човјеку високог морала, пише Меколи, нису ни од какве важности богатство, моћ, дворска милост, па чак ни лична безбједност, када су посредни пријатељство, захвалност и част. Проблем интелектуалаца није знање већ морал. Јавни интелектуалац је онај кога не напуштају етички принципи.“ **Чедомир Чупич**, инспирисан Кантом каже: „Морални живот је тежи, али је људскији.“ Морална аутономија личности подразумева живот у складу с властитим увјерењима. Интелектуалац је онај који не припада, који се не сврстава, који је независан и вјеран свом позиву. Он је кри-

тичан и према групи којој припада и који не дозвољава да му било који идентитет превагне над истином. Јавни интелектуалац је онај који има критичку дистанцу. Јавни интелектуалци одолијевају мукама демократије и задовољствима диктатуре, горким истинама и слатким лажима. То су они који трају и опстају у јавном простору, налазећи мир и спокојство у сагласју свог мишљења и дјелања. Интелектуалци учествују у двострукој игри. С једне стране, могу бити укључени у производњи одговарајућих значења, доприносе производњи пристанка, оправдавају политичке мјере и служе систему увјерења владајућих елита. С друге стране, могу бити глас разума, критичари и контролори који указују на злоупотребе власти.

Погледи на свијет настају, бивају преузимани и постају доминантни. Ко данас јавно наступа, он дјелује у међупростору између пјесникове поруке: „Уби ме

ФОТО: ЛЕНКА ПАРЛОВИЋ

Детаљ с београдске промоције Орловићеве књиге

прејака реч“ и патријархове исповијести: „Рекох и спасих душу своју.“ Јавни интелектуалци би требало да буду као свјетионици који не спречавају да се брод насуче на стијене.

Диоген је палио свијећу и тражио човјека, јавни интелектуалци данас када алармирају, „варнице“ и бљесну, ваљда бране истину и људскост.

ДИСКУРСИ МОЋИ

У свом приступном предавању на Колеж де Франс 1971. године објављеном као „Поредак дискурса“, **Мишел Фуко** анализира дискурс, а прије свега интересује га начин на који се он регулише. Дискурс је регулисана група исказа која се комбинује с другима на предвидљиве начине. Он је повезан са односима моћи и може да поја-

чава и да поткопава моћ. По Фуку, „у сваком се друштву поредак дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподјељује, и то извјесним поступцима чија је улога да укроте моћи и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“.

Дискурс није еквивалент језику, већ прије „систем који структурира начин на који перципирамо реалност“. Фуко описује поступке који ограничавају дискурс и воде његовом продуковању. Први скуп поступака састоји се у три спољна искључивања: 1. забрана, 2. разлика између говора лудака и нормалних и 3. разлика између истине и неистине. Забрана има три типа који се међусобно пресецају. Први тип забране је табу јер отежава и ограничава начин на који говоримо о одређеним темама (на примјер о сексуалности и смрти), што значи да немамо право да каже-

мо све. У области политике и сексуалности, забране су све бројније. Други је ритуал, а односи се на околности говора, што значи да не можемо говорити о било чему у било којим околностима. И трећи је привилеговано или искључиво право субјекта који говори што значи – нема свако право да говори о свему. Дискурс није ни транспарентан, ни неутралан елемент. Фуко пише: „Дискурс није просто оно што борбе или системе доминације преводи у језик, него оно за шта и чиме се бори“ и додаје „дискурс је моћ коју треба задобити“. Други принцип искључивања је разлика говора лудака и нормалног. То је супротстављање разуму и лудила. Од раног средњег вијека, луда је био онај чији дискурс није могао циркулисати, као што су могли дискурси других: „Његова ријеч се сматрала безвредном, нити је била истинита, нити је имала значаја...“

НАСТАВИЋЕ СЕ
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

8

Снажна афирмација Срба из Аустрије

■ Фељтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША
ЈОВАНОВИЋ

Једна од карактеристичнијих одлика уставобранитељског доба била је појава Срба из Аустрије, тзв. „немачкара“, међу чиновницима, умјетницима и интелектуалцима у Србији. За владавине кнеза Александра, без његове воље, више пута је покушавана њихова потпуна „чистка“ из Србије - на рачун тзв. „отечевених синова“, односно рођених Србијанаца. Већ 50-их година њихов утицај на Двору, сврставајући се на страну дворске странке и чинећи један од њених главних бедема, био је толики да је, поред других, и он испао један од пресудних фактора за опстанак саме династије.

„Немачкарима“ или „Швабама“ називани су погрдно пречани, односно Срби из Аустрије који су из најро-

дољубивијих али често и егзистенцијалних разлога прелазили у Србију и - због свог образовања или умјетничког талента - градили каријеру али и помагали у свеопштем напретку и европеизацији Кнежевине која је оскудијевала у стручним кадровима. Како је добро уочио Слободан Јовановић: „Њихово цветно доба пада за владе Александра Карађорђевића“. Кнезу и основним идејама уставобранитељског режима уопште наметнула се потреба за свеукупним унутрашњим развојем земље. А културно, образовно, привредно и друштвено средиште тадашњих Срба налазило се међу сународницима у Аустрији. Требао је што хитније учврстити уставни поредак, обезбједити грађанска права, основати институције, реформисати школство, описменити народ, оживјети трговину, укинути кулук и порадити још прегршт корисних ствари. Администрација у Србији тог доба тек се почела озбиљније стварати, а за њу су били потребни образовани људи. Аус-

трија је углавном одобравала ове преласке учених Срба у Кнежевину, рачунајући да ће тим путем, посредно, повећавати свој утицај у Србији и полако је „усмјеравати према сопственим интересима“. А тај утицај и усмјеравање Србије ка сусједној монархији достигло је свој врхунац током 50-их година, када се на Карађорђевићевом двору одомаћио и готово „загосподарио“ аустријски конзул, и сам Србин, Теодор Радосављевић. Тада су Срби „из прека“ позаузимали готово све најзначајније положаје у Кнежевину.

Постали су кнежеви дипломатски представници, државни савјетници, главни секретари Савјета, министри, начелници министарстава, први секретари Кнежеве канцеларије, управници школа, професори, учитељи, свештеници, лекари, инжењери, урбанисти и сл. Чак је и сам митрополит српски и архиепископ београдски, Петар Јовановић (1833-1859), био пречанин. Тако је 1850. године наступила нова ера, оличена у добрим одно-

сима кнеза према пречанима. По доласку Теодора Радосављевића они су позивани да дођу и трајно остану у Кнежевину. Међу њима било је, сем чиновника, и велики број умјетника с којима је кнез Александар Карађорђевић - сада без опасности да му могу радити о глави или престолу, у корист Обреновића - подијелио исте или сличне идеје у стварању умјетничких дјела управо с циљем величања и - тиме посредно - учвршћивања династије Карађорђевић.

Послије Димитрија Давидовића (писца првог Устава и уредника првог листа у Србији, „Новина Србских“), у вријеме кнеза Александра, поред осталих, радили су и професори: Димитрије Исаиловић, Атанасије Николић, Петар Радовановић, Исидор Стојановић, Константин Бранковић, Гаврило Поповић, Игњат Станимировић, Сергије Николић, Чех Јанко Шафарик из Прага, Сава Јовшић, Емилијан Јосимовић, Вук

Теодор Радосављевић, рад Јована Поповића, 1856. г

Маринковић, умјетници: Стеван Тодоровић, сликар, а касније Ђура Јакшић, Ђорђе Крстић и други. Сви они су утицали да се „оружала патријархална Србија“ почне 40-их и 50-их година мијењати увођењем новог грађанског кодекса понашања, промје-

ном начина одијевања, навикавањем на луксуз и другим облицима рушења традиционалних вриједности, другачије речено, „допринијели су убрзанијем току европеизације оријенталним духом прожете Србије“. Рекли смо да је и сам митрополит српски и архиепископ београдски (1833-1859), Петар Јовановић (1800-1864), био из прека, тачније из Илока. Завршио је студије филозофије у Сегедину и студије богословије у Сремским Карловцима. Потом је десет година предавао у карловачкој гимназији, до 1830. године. У Кнежевину Србију прешао је 1831. године и врло брзо постао секретар у канцеларији кнеза Милоша. На препоруку карловачког митрополита Стефана Стратимировића, коју је затражио кнез Милош, изабран је 1833. године за митрополита српског.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

8

Модерна друштва су дискурзивна

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

У Европи се вјековима говор лудака уопште није слушао. Давала му се ријеч у позоришту, гдје је играо улогу „маскиране истине“. Насупрот лудаку је истина разума: „Ако је истина разума потребна за излијечење монструма, за ову тишину довољно је да буде на позору и то је оно у чему остаје подјела између лудила и разума.“ Трећи систем искључивања је супротност између истинитог и лажног. Они који су у позицији моћи и који се виде као „експерти“ јесу они који могу да говоре истину. Искази оних који нису у позицији моћи сматрају се онима који не говоре истину. Поред наведена три спољња искључивања, по Фукоу, постоје три интерна (унутрашња) поступка искључивања: 1. коментар, 2. аутор и 3. дисциплине и проређивање говорног субјекта. Сви ови поступци тичу се класификовања, дистрибуирања и смјештања дискурса у поредак. Прво, коментар је увијек присутан јер не постоји

друштво без великих прича које се испредају, понављају и варирају. Друго, од аутора се тражи да објасни јединство текста, да открије скривени смисао. Када су Шекспира питали шта је хтио да каже својим Хамлетом он је одговорио: „Оно што сам хтио да кажем, рекао сам својим дјелом.“ У једној шаливој интерпретацији, хамлетовска дилема „бити или не бити“ ријешена је ставом – „најбоље је правити се луд“. Аутор је онај који користи и „узнемирујући језик“. Треће је организација дисциплине која се дефинише предметном облашћу, скупом метода, корпусом поставки које се сматрају истинитим. **Вилијем Рајкер** је, осврћући се на Дивержеов закон, написао: „Наука укључује акумулацију знања, што не значи само нова научна открића већ и преформулисање старих од емпиријских грешака и теоријских дискредитација. Наука има историју која је углавном хроника интерпретација и серија реформу-

лација.“ Воља за знањем вјековима прожима наше дискурсе и добија облике воље за моћи. Дискурс у „предсказивању будућности није само најављивао шта ће се збити него је допринио и да се она оствари.“ Када истинити дискурс није више био драгоцјен и пожељан, „софиста је прогнан“. Воља за истином, попут осталих система искључивања почива на институционалној подршци и зависи од тога како се знање уводи у друштво, како се вреднује и дистрибуира. Постоје многи поступци контролисања и ограничавања дискурса. По Фукоу, „сваки образовни систем је политички начин да се одржава или мијења присвајање дискурса, заједно са знањима и моћима које они носе“. Модерна друштва су дискурзивна. Постоји и „ћуљиви дискурс“. По Фукоу, различити сукобљени дискурси ступају у интеракцију и условљавају оно што људи мисле, што знају и о чему пишу. Како тврди

Сара Милс: „Фукоова намјера да опише дискурзивне границе еписеме треба да нас присили да уочимо необичност нашег савременог ступња знања и да преиспитамо начин на који мислимо и концептуална оруђа која ма обично мислимо.“ Прелазак с једне еписеме ка другој ствара дискурзивни прелом или дисконтинуитет.

Истина и правда одувјек су дијелиле друштва, као што је данас случај са популизмом. Популисти успјешно користе сукобе, чак и подстичу поларизацију у друштву. Њихови политички противници су „непријатељи народа“ („ко није са нама, тај је против нас“ – „против народа“). Треба их искључити. Поларизација је средство опстанка на власти и мобилизација у односу на „непријатеље народа“. Таквих примјера било је и у демократским и у недемократским друштвима. У демократији разли-

Насловница Орловићеве књиге

читости не треба да се доведе у питање. Дobar примјер је увијек актуелна афера „Драјфус“.

„ДРАЈФУС“ ЈЕ УВИЈЕК ПРИСУТАН

Афера „Драјфус“ (1894) говори о откривању издајника у француској војсци који је одавао податке Њемачкој, која је

поразила Француску четврт вијека раније и која је још увијек држала под окупацијом некадашњу француску провинцију Алзас и Лорен. Француска војна обавјештајна служба је након истраживања тврдила да је пронашла кривца, капетана Алфреда Драјфуса (Alfred Dreyfus). Драјфус је био Алзашанин, Јеврејин, говорио је с њемачким акцентом, био је погодан јер није „прави“ Француз, а показало се и да је био невин. Међутим, истражитељи француске војске створили су лажне доказе и припремили лажно свједочење. Драјфусу је суђено, проглашен је кривим и јавно је понижен. Ађутант му је стргао официрске палете с униформе и сломио његов мач. Драјфус је узвикнуо: „Лешавате чина невиног човјека! Живјела Француска! Живјела војска!“ Затим је послат на Ђаволе острво на обали Француске Гвајане.

НАСТАВИТЕ СЕ
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

9

Изразито лијеп и наочит човјек

■ Фељтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Када је изабран за митрополита српског, Петар Јовановић је најприје морао да се одрекне дувана, замонаши, свјетовно име Павле промијени у монашко Петар, а потом отпутује у Цариград гдје је од васељенског патријарха Григорија посвећен за архиепископа и митрополита српског. Већ првих година службе увео је доста реда у црквеној служби, отворио 1836. године богословску школу у којој су младићи из Србије учили за свештенике, а многим је омогућио да отпутују на усавршавање у руске богословске заводе. За разлику од других учених Срба пречана који су пристизали у Србију, највише ујаги за чиновничким положајима, савременици памте да се понашао што је могуће више као рођени Србијанац и др-

жао на извјесној дистанци од осталих „немачкара“. Упамћен је и као изразито лијеп и наочит човјек, кога су прије замонашења звали „Лијепи Паја“. Био је свакоме приступачан и умио је, коме год затраже, да пружи добар савет. И у цркви, а и иначе, волио је да држи бесједе, проповиједи и подучава народ. Његовом заслугом одштампане су по први пут у Србији многе црквене књиге, од којих је велики број наслова био неопходан свештеницима за обављање свакодневне службе. Како је служио под Обреновићима, тако је наставао и под Александром Карађорђевићем. Био је редован гост на Двору, како приликом свечаних пријема највиших домаћих и страних званичника, које је уобичајавао кнез, тако и у свакодневници, најчешће да пружи савет кнежевој породици

Митрополит београдски Петар Јовановић

у вези са васпитавањем дјете. Дивео се кнегињи Персиди, као доброј мајци, снажној личности и преданој супрузи и кнегињи. Многи су му стога замјерали да се под

различитим режимима и владарима повијао како вјетар дува. Штавише, руски конзул Мухин га је третирао као истакнутог члана дворске камариле. После пада кнеза Александра, Обреновићи му то нијесу опростили па је „дигнут с црквене управе“. На мјесто новог митрополита српског дошао је његов питомац, Михаило. Вратио се 1859. године „преко“ и постао владика горњокарловачки. Умро је послје пет година у Сремским Карловцима и сахрањен у манастиру Крушедол. Лазар Зубан (1795-1850) је припадао реду уставобранитеља старије генерације. Као „пречански“ Србин, завршио је учитељску школу у Сомбору. Од 1829. године радио је као писар код Јеврема Обреновића у Шапцу, а од 1830. године у Београду и Крагујевцу код кнеза Милоша. Такође, био

је секретар Народног суда у Кнежевини Србији (1834), Попечитељства правосуђа (1835) и Државног савјета (од 1835). Превео је, заједно са Вуком Караџићем чији је био ватрени присталица, Наполеонов „Грађански законик“ на српски језик, а сам је превео Хомерову „Илијаду“. Помагао је у довођењу Александра Карађорђевића у земљу (1839), па је од 1842. до 1849. био члан Државног савјета. Постао је сарадник Театра на Ђумруку одмах по његовом оснивању (1841), а брзо је примљен и за члана Друштва српске словесности (1842). У Београду се највише дружио са Симом Милутиновићем Сарајлијом, а радио на смјењивању Јована Хаџића. Учествовао је у покрету Срба у Војводини (1848-1849), у чину пуковника, као командант Великокикиндског ландштурма, за шта је од кнеза Александра награђен с 500 дуката. С патријархом Јосифом Рајачићем и војводом Книћанином боравио је у Бечу (1849-1850), како би помогао у уређењу Војводства Србије и Тамишког Баната. Го-

ворио је њемачки, мађарски, латински, турски и француски језик. У Бечу је одликован Леополдовим крстом. Становао је у данашњој Улици адмирала Гепрата (тадашњој Босанској улици), близу Вазнесенске цркве. По угледу на посијела која је држала кнегиња Персида, и Лазар Зубан је у оцаклији своје куће увео такав обичај. Гости су служени: сиром, сланином, слатким питама, гурабијама и воћем. Посијела су одржавана два пута седмично, четвртком и недјељом, од три до седам послје подне. Најинтересантније на тим посијелима су биле народне јуначке пјесме које је сам Зубан свирао на гуслама. Гости су му најчешће били: Љуба Ненадовић, Алекса Вукомановић, Степа Тодоровић, Исидор Стојановић, Сима Милутиновић-Сарајлија са женом (Маријом-Мадом Пунктаторком), Константин Бранковић и други.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИТЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

9

Забрињавајућа равнодушност спрема лажи

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Француска се подијелила на оне који су тврдили да је Драјфус крив и на опоненте. Вође су лагале да би очувале част војске, а њихове присталице слијепу су се држале верзије убијеђености у кривици и сопствену лојалност чак и након што је превара била откривена. Да би одржали лаж, антидрајфусовци су морали да ослабе доказе, право, правду чак и рационално и логично размишљање. Настале су антисемитске паролe и новине. Ко је мислио другачије, изражавао сумњу и покушао да брани Драјфуса проглашаван је неподобним грађанином Француске. Драјфусовци су у међувремену тврдили да су неки принципи виши и важнији од лојалности националним институцијама и да је прије свега важно да ли је Драјфус крив или није крив. У чувеном есеју „Оптужујем“ (J'accuse), објављеном 1898. године у листу „Орор“ (L'Augore) Емил Зола казао је да нема ништа лично против људи који су исфабриковали случај против Драјфуса: „За мене су они пука лица, носиоци штете по друштво“ и додао, „имам само један циљ, да просвијетлим оне који су у мраку“. Зола се овим текстом у форми писма обраћао тадашњем председнику Француске Феликсу

Фору, оптужујући владу за антисемитизам. Због овог писма био је оптужен за клевету и осуђен 1898. на годину дана затвора. Да би избјегао казну, побјегао је у Енглеску, а вратио се годину дана касније када је казна Драјфусу била поништена. У каснијим томовима романа „У потрази за изгубљеним временом“ Марсел Пруст описује како је случај Драјфус уништио пријатељства и пресложио друштво. Француски председник јеврејског поријекла, Леон Блум, казао је да је то била „људска криза, не тако далекосежна као Француска револуција, али ништа мање насилничка...“ На крају су драјфусовци побједили. Драјфус је коначно враћен кући 1899. Формално је помилован 1906. Исте године Жорж Клеменсо, власник листа који је објавио Золин текст „Оптужујем“, постао је француски премијер. Ен Еплбаум, у књизи „Сумрак демократије“ тврди да је та подјела у Француској остала на неки начин све до данас и времена успона популизма. **МН: ЛАЖ У ПОЛИТИЦИ** Данас је у политици све присутније организовано лагање као „оружје против истине“. Властодршци настоје да грађане држе у заблуди и незнању да им, умјесто истине,

Проф. Орловић током београдске промоције његове нове књиге

стварају илузије и привид. Политичке елите су се и раније током историје користиле лажима. Међутим, за разлику од традиционалних политичких лажи које су се тичале државних тајни у дипломатији или ратовању, модерне политичке лажи баве се стварима које уопште нису тајна, већ су најчешће познате свима. На ово је међу првима указала Хана Арент. Есеј „Лагање у политици: размишљања Пентагонским документима“ (1971), објавила је подстакнута објављивањем 47 томова

„Историја процеса доношења одлука у политици према Вијетнаму у САД“ у „Њујорк тајмсу“ јуна 1971. године. Ријеч је о заташкавању непријатних чињеница из строго повјерљивог владиног документа који спада у аргани imperi – тајновитости власти. Како пише Арентова, „основни проблем с којим насти папири сучељавају (је) проблем обмане“. То је као када пред вашим очима пишу другачију историју о догађајима у којима сте учествовали. Тако се, по њој, „политика једном поло-

вином састоји из његовања имица (производње представа), а другом половином из вјештине навођења људи да повјерују у тај имиц“. То је форма менаџера за односе с јавношћу (Public Relations), по узору на експерте за рекламу, који тјерају људи да купе „мњења и политичке погледе“. У односу на вјештине лагања које су примјењиване у прошлости, Хана Арент примјеђује и двије нове: PR менаџери у влади и спин доктори (иако она не користи тај појам). Једни се баве обликовањем представе (Image making) а други навођењем људи да вјерују у тако обликован имиц. (Види детаљније у дијелу књиге: „Пропаганда и односи са јавношћу као производња пристанка“). Државне лажи имају елементе принуде, као што је у тоталитаризму „лагање први корак ка убиству“. Као да се „истина никада није убрајала у политичке врлине“, а „лаж је увијек важила као допуштено средство у политици“. Лаж је „свјесна неискреност“. Обману „крхкост“ чини тако лаком и тако примамљивом. Забрињавајуће је то колико се навикавамо и постајемо равнодушни према неистини и дезинформисању.

НАСТАВИТЕ СЕ
www.clio.rs

КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ И ДРУШТВЕНА ЕЛИТА

10

ДР НЕБОЈША ЈОВАНОВИЋ

Јован Стерија Поповић (1806-1856) је и рођен и умро у Вршцу, гдје је највећим дијелом и одживио свој недуги, али по стваралаштву изузетно значајан вијек. Завршио је филозофију у Пешти, а студије права у Кежмарку, послје чега је постао адвокат. Ипак је у родном Вршцу, од 1830. до 1836. године, предавао латински језик у гимназији. Потом је заиста четири године радио као адвокат, све док није одлучио да пређе у Кнежевину Србију, 1840. године. У Београду, послје двогодишње професорске службе у Лицеју, постављен је за начелника у министарству правосуђа и просвјете, тачније, послје промјене династије, односно, послје доласка на престо кнеза Александра Ка-

Отац српске драме и српске комедије

■ Фељтон смо приредили према књизи др Небојше Јовановића „Кнез у сенци историје“, коју је објавило „Народно дело“ из Београда, 2022. године

рађорђевића. Један је од главних оснивача Друштва српске словесности, 1841. године. Министар правосуђа и просвјете био је у вријеме његовог начелниковања најдуже Стефан Стефановић Тенка, један од најистакнутијих уставобранитељских првака. Није ни чудо, јер су у првих неколико година уставобранитељског режима, у периоду замаха стварања основних државних институција, судство и школство постајали главне државне и друштвене полуге нове власти. Стога се и од Тенке и од Стерије очекивало веома много. Својом руком Стерија је започео и довршио потпуни Закон о школској настави у Србији, основној, средњој и вишој (прави назив: Устројеније јавног училишног наставленија).

Његова је заслуга и што је за патрона свих школа у Србији одређен Сава Немањић (Свети Сава), што је био предлог који је усвојило још Прво намјесништво 1840. године, прве године по његовом доласку у Београд. Када је 1844. године написао „Устројеније“...

исте године одиграо је кључну улогу и у оснивању Народног музеја (Народни Српски музеј). Заједно са београдским лекаром др Линденмајером, изразио је 1846. године Закон о фонду за сиромаше у Београду. Двије године касније (1848) вратио се у родни Вршац, гдје је одживио скромно и повучено још само осам година. Ипак, његово пребогато комедиографско дјело уписало му је име у врх српске књижевности за сва времена. Сматра се оцем српске драме и српске комедије. Довољно је поминути само неке од 19 чувених драма и 57 необјављених рукописа различитог жанра (чак и историографског) који су, послје смрти његове супруге Ленке, предали Матици српској у Новом Саду: „Лажа и паралажа“, „Покондирена тиква“, „Кир-Јања“, „Родољупци“ и др. Савременици га памте као омаленог човјека, слабог физичког састава и здравља, осушене лијеве руке. Због тога што је био оштар на језику, а „на перу необично лак“, јер је критички посматрао и људ-

ске особине и институције (чак и цркву и злоупотребе свештенства), стекао је брзо премного непријатеља. Писао је и многе чланке у разним часописима, с различитом тематиком. Најчитанији су му били чланци под именом „Милобрука“, у којима је „фино, али врло оштро ударао на неке мане и странпутице својих сувременика“. Није имао част да буде често позиван у Двор, али је кнежевски пар имао част да радо одлази у Театар на Ђумруку и с великим задовољством посматра извођење његових драма.

Атанасије Николић (1803-1882), школовани артиљеријски официр и дипломирани инжењер, по доласку у Србију радио је као професор у Лицеју (Крагујевац, Београд) и Инжењеријској школи (Београд), а 1839/1840. године био је и први ректор Лицеја. Родом је из Бачког Брестовца, а школовао се у Сомбору, Сремским Карловцима, Но-

Јован Стерија Поповић, рад Јована Поповића

вом Саду, Ђуру, Бечу и Пешти. У Бечу је дипломирао у Артиљеријској школи (1824), а у Пешти за инжењера (1829). Послје тога, десет година радио је по многим мјестима у јужној Угарској, а најдуже је остао у служби код грофа Петра Чарнојевића и грофа Шенборна, као инжењер и управник њихових имања. У

Србију је дошао послје абдикације кнеза Милоша, 1839. године, три мјесеца прије повратка Александра Карађорђевића из изгнанства. Кад је Карађорђевић дошао на престо, 1842. године, Николић је постављен за начелника Полицијско-економског одјељења при Министарству унутрашњих дјела. Десет година касније, када су одјељења одвојена, остао је начелник Економског одјељења. Почетком 1858. године именован је за помоћника министра унутрашњих дјела. Послје Светоандрејске скупштине отпуштен је из службе и прогнан из Србије, али се вратио 1861. године на позив кнеза Михаила Обреновића. Убрзо је пензионисан и наставио је да живи у Београду до смрти. За владавине кнеза Александра урадио је много на изградњи државних установа.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ
(КРАЈ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

10

Планирање лажи за домаћу публику

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Друга врста лагања је ријетка у свакодневном животу, али је играла важну улогу у Папирима Пентагона. То су људи „рјешаваоци проблема“ доведени из различитих „фабрика мишљења“. Одлуком секретара за одбрану **Роберта Макнамаре** од јула 1967. наручена је студија о улози америчких влада и државе у политици од Другог свјетског рата до 1968. Афера објављивања Пентагонских докумената о рату у Вијетнаму у „Њујорк тајмсу“ и „Вашингтон посту“, прокрчила је пут слободи штампе позивајући се на аутентично тумачење устава и идеја његових творца – америчких „очева оснивача“.

ПАПИРИ ПЕНТАГОНА

Пентагонски папири или Пентагонска документа су назив за извјештај који је објављен 1971. године у „Њујорк тајмсу“, а односи се на 7.000 страница тајних владиних документа којима се потврђује да је администрација председника

САД **Ричарда Никсона** погурала рат у Вијетнаму упркос обавјештајним подацима и сумњама да ће та операција бити успјешна. Официјелни назив документа је „United States – Vietnam Relations, 1945–1967: A Study Prepared by the Department of Defense“ (Америчко-вијетнамски односи 1945–1967: Студија коју је припремило Министарство обране), а односи се на службену историју војног, политичког и обавјештајног дјеловања САД на подручју Вијетнама од 1945. до 1967. године. То је био интерни документ Министарства одбране. До јавности је дошао након што га је војни аналитичар **Данијел Елсберг** доставио „Њујорк тајмсу“, који га је објавио 1971. на насловној страни. На овај начин је први пут из званичног извора потврђено оно о чему се прије тога само нагађало, да је влада САД дуги низ година (администрације Трумана, Ајзенхауера, Кенедија и Џонсона) лагала јавност и

И проф. Божовић говорио о Орловићевој књизи на београдској промоцији

Конгрес о стању у којем се налазила америчка војска у Југоисточној Азији. Наиме, и прије ескалације рата у Вијетнаму била је укључена у низ војних и обавјештајних активности у Јужном Вијетнаму, Лаосу и Камбоџи, били су кључни у подјели Вијетнама 1954. а да је мотив за то била стратегија „обуздавања комунистичке Кине“, а не заштита јужновијетнамских савезника. Било је и кршења Женев-

ске конвенције. Последица објављивања Пентагонских докумената била је све веће противљење становништва рату у Вијетнаму и опадање повјерења у америчку владу. Почела је сумња у америчког председника и његову непогрешивост. Новинар „Њујорк тајмса“ **Нил Шихен** је у интервјуу који је снимљен 2015. а објављен, како је тражио, тек након његове смрти 2021. открио коначну истину. Он је

први пут потврдио како му је бивши аналитичар сектора безбједности **Данијел Елсберг** дозволио да прочита (али не и копира) документе које је Елсберг копирао док је радио у Ранд корпорацији, невладиној организацији која се бави истраживањем и анализом оружаних снага САД. Након објављивања, Елсберг је био откривен као извор. Када су се касније њих двојица сретли, Елсберг је Шихану рекао да је његова „дволичност огромна“. Никсонова администрација је покушала да заустави даља објављивања и предузела низ правних радњи и судских забрана. Никсонова администрација је изгубила спор у настојању да спречи слободу говора новинара. Никсон је наставио своју кампању против Елсберга. Бијела кућа је спровела истрагу која је довела до случаја Вотергејта и Никсоновог импичмента.

У Папирима Пентагона, управо је ријеч о прикривању истине, неистини и свјесној лажи. Погрешне одлуке

и лажни искази америчких званичника били су противрјечни са „задивљујуће тачним чињеничним исказима тајне службе“. Планиране лажи нису биле намијењене непријатељу већ домаћој публици. С једне стране били су јавно обзнањени циљеви: „...бринути о томе да народ Јужног Вијетнама смије да одлучује о својој будућности“, или: „помоћи земљи како би могла да добије своју борбу против... комунистичке завјере“, или се говорило о обуздавању Кине и о томе да се ефекат домина мора избјећи или да се углед Америке као „контрасубверзивног гаранта“ мора „заштитити“, или да је требало спрјечити трећи свјетски рат. Циљ ове обмане, по **Хани Арент**, није била ни моћ, ни профит, већ имидж. То је „његовање имиджа као свјетска политика – не освајање свијета, него победа у рекламној борби за свјетско јавно мњење“.

НАСТАВИТЕ СЕ
www.clio.rs

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I ВЕЛИКИ И ЦРКВА

1

ДР ИВАНА КОМАТИНА

За књигу познате српске историчарке др **Иване Коматине** „Краљ Стефан Урош I Велики и његов век“, може се рећи, а да се не прегјера, да је капитално дјело српске, али и укупне историографије. Ову обимну књигу објавио је 2021. године Историјски институт Београд, уз чије смо одобрење, и ауторкину сагласност, приредили овај фељтон, дајући у њему дио текста који говори о односу краља Стефана Уроша према Цркви.

Ивана Коматина је завршила студије историје на Филозофском факултету у Београду, на коме је и докторирала. Као виши научни сарадник запослена је на поменутом Институту, а поред монографије „Краљ Стефан Урош Велики и његов век“ (Београд, 2021) објавила је и монографију „Црква и држава у српским земљама од XI до

Православна и римокатоличка црква у Приморју

■ Фељтон смо приредили према књизи др Иване Коматине „Краљ Стефан Урош I Велики и његов век“, коју је објавио Историјски институт Београд, 2021. године

XIII века“ (Београд, 2016), као и преко двадесет научних радова. Члан је редакције „Историјског часописа“. Сарадник је у изради Српског биографског речника, у издању Матице српске. Члан је Српског комитета за византологију при L'Association Internationale des Études Byzantines. Посебан сегмент њеног истраживачког рада везан је за проучавање историје српског народа у вријеме владавине династије Немањића.

Државна простору Балкана током средњег вијека образвале су своје политичко биће великим дијелом под утицајем промјена које су наступиле услед пада Цариграда 1204. Тај догађај подједнако је утицао и на црквене прилике на поменутом простору. Српска држава је у вријеме првих Немањића у својим оквирима његовала двије вјероисповијести, православље и римокатоличанство. Православни живаљ у црквеном, институционалном и духовном смислу био је у то вријеме у оквиру и под утицајем

Охридске архиепископије, аутокефалне, али у пуном духовном заједништву са Цариградском патријаршијом, док су римокатолици имали своју црквену организацију оличену у Дубровачкој архиепископији, насталој средином 10. вијека, и Барској архиепископији, која је настала крајем 12. вијека залагањем кнеза Вукана.

Пад Цариграда у руке Латина расцјепкао је византијско политичко подручје, а нестанак Цариградске патријаршије разјединио је до тада у духовном погледу јединствен простор. Борба западновизантијских епархија и никејске цркве око примаата у духовном смислу трајала је више од двије деценије. Сава Немањић, српски принц, а потом и хиландарски монах 1218/1219. године оснива Српску архиепископију. У Солуну је током 1233. одржан велики црквени сабор на ком су измирене православне цркве, а никејски патријарх коначно је признат као легитимни наследица некадашњег ца-

риградског патријарха. Двије године касније управо захваљујући тадашњем никејском патријарху и цару успостављена је Бугарска патријаршија. Први српски архиепископ је умро у Трнову при повратку са свог другог путовања у Свету земљу, али је прије тог пута за свог наследника одредио монаха Арсенија, који је пуне три деценије био на челу Српске архиепископије (1233–1263).

Дакле, у вријеме доласка краља Уроша на престо на територији српске државе дјеловале су три црквене организације: Српска, Дубровачка и Барска архиепископија. Посебан црквени положај имао је град Котор који је од прије 1063. био потчињен Баријској архиепископији са супротне стране Јадрана. Српска архиепископија у вријеме Арсенијевог архиепископата обухватала је, као и у Сави-

Поглед на Котор и тврђаву Св. Јован (ФОТО: из књиге М.П. Вараве „Црном Гором“, ЦИД, Подгорица)

но вријеме, дванаест епископија: рашку, липљанску, призренску, нишку, топличку, моравичку, хвостанску, дабарску, будимљанску, зетску, захумску укључујући ту и сједиште архиепископије – жичку епископију. Ипак, треба напоменути да се питање припадности нишке епископије, као и самог града у то вријеме, у науци сматра от-

вореним. Под јурисдикцијом Барске архиепископије били су, осим Бара, следећи градови у Приморју: Скадар, Пулат, Дриваст, Свач, Улцињ, Сард и Арбан (Кроја). Дубровачка архиепископија сматрала је да јој припада црквена надлежност над Захумљем и Травунијом, са црквеним центрима у Стону и Требињу, али и над дукљанским градовима Котором тј. Росама, Будвом, Баром, Улцињом, Скадром, Дривастом и Пулатом.

Дакле, јурисдикција српске православне цркве у Приморју преклапала се са јурисдикцијом римокатоличких цркава, али су и двије римокатоличке црквене организације очигледно полагале јурисдикционо право у знатној мјери над истим епископијама.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИТЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ”

11

На дјелу је организовано лагање у политици

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања”

Припремање и/или оправдање војних интервенција у домаћем и међународном јавном мњењу коришћено је од времена Хладног рата и Вијетнама (1959–1975), преко Ирака (2003–2011), до Србије (1999). **Ервин Гризволд** (Erwin Griswold) заменик министра правде САД, који је испред Никсонове администрације био тужилац у случају Пентагонских докумената, а који је касније одступио са своје функције уочио је 1989. „главна преокупација људи који обављају ту класификацију није национална безбједност него да се влада овиме или ониме не осрамоти“. Однос између стварности и политичких одлука, између извјештаја тајних служби и одлука цивилних и војних власти била је најбоље чувана тајна која је разоткривена у Папирима Пентагона. Између извјештаја тајних служби и „премиса, теорија и хипотеза“ на основу којих су доношене одлуке, „зјапао је понор“. **Хана Арент** наводи неколико примјера.

„Што се тиче теорије домина, која је први пут формулисана 1950. када је председник **Џонсон** 1964. питао: „Дали би остатак јужне Азије нужно био изгубљен ако би Лаос и Јужни Вијетнам доспјели под сјеверновијетнамску контролу“, одговор који је дала СА гласио је: „С могућим изузетком Камбоџе, вјероватно да као последица пада Лаоса и Јужног Вијетнама ниједна нација у том подручју неће брзо потпасти под комунизам.“ Када је пет година касније Никсонова влада поставила исто питање, „СА је одговорила – да би се (Сједињене Државе) одмах могле повући из Јужног Вијетнама и да се у читавој Југоисточној Азији ништа не би промијенило барем за једну наредну генерацију“.

Пентагонска документација показује обману, самообману, његовање имиџа, идеологизацију и „обесствивљање“. Одлуком **Роберта Макнамаре**, нешто што је имало статус „највише тајне“, процурило је у јавност. Први амандман Устава САД

Детаљ с београдске промоције Орловићеве књиге

гарантује право на неманипулисано чињенично информирање, „без које читава слобода мишљења постаје ужасна превара“. Хана Арент се бави „људима у мрачним временима“, али и „оазом прибраности у америчким мрачним временима“. Као мислилац, укоријењена је у своју епоху и уроњена у своје искуство. Имала је слух за проблеме свога времена, али и знања и храбрости да се са њима ухвати у коштац, без страха, без предрасуда и без калкулација. Ово се дешава у вријеме Хладног

рата. Комунизам и антикомунизам биле су хладноратовске мобилизирајуће идеологије. Након пада Берлинског зида, који симболизује рушење комунизма, трага се за другим темама.

ДЕЗИНФОРМИСАЊЕ (DISINFORMATION), ЛАЖНЕ ВЕСТИ (FAKE NEWS) И ПОСТИСТИНА (POST TRUTH)

У односу на, у историји познате разне технике и вјештине, данас је на дјелу организовано лагање у политици. То је вријеме и свијет дезинформација, лажних

вијести и постистине. Након референдума о изласку Велике Британије из Европске уније (Брегзита) и побједе **Доналда Трампа** на председничким изборима у Америци 2016. године, све више се говори о томе да живимо у времену „постистине“, „постчињеница“ и „лажних вијести“. Оксфордски рјечник прогласио је 2016. за ријеч године – „постистина“. У објашњењу је наведено да постистина означава „односе и околности у којима су чињенице мање утицајне у обликовању јавног мњења него позивање на емоције и лична увјерења“ (Oxford dictionary, 2016). Сличан појам који говори о привиду истине (truthness) појавио се у рјечнику Меријем Вебстер 2006. године. Оксфордски рјечник је 2018. за ријеч године прогласио ријеч „токсично“ (toxic). Ријеч године 2018. по Dictionary.com је дезинформација (misinformation). Вебстеров рјечник изабрао је gaslighting за ријеч године 2022. Gaslighting би се најприближније могло превести као

излуђивање. То је врста манипулације и менталног насиља са циљем да код оног над којим се спроводи доведе до промјене перцепције стварности, до сумње у себе и своје памћење. Техника је слична испирању мозга и мучењима тајних служби како би довеле до психичког и физичког слома жртве. Онај ко спроводи gaslighting има моћ да искриви оно што неко говори, да контролише разговор, да вам улије кривицу и створи сумње. Манипулатори поричу оно што ми кажемо, они боље знају како се осјећамо, они могу користити наше слабости, они вас, нас изолују од породице и пријатеља, они подривају наша осјећања. Индикације које вам говоре да вас неко подвргава gaslighting-у: осјећате се збуњено и преиспитујете се, тешко доносите лаке одлуке, постајете осјетљиви, асоцијални, непрестано се извињавате, осјећате се беспомоћно и нигдје не налазите разлоге за радост.

НАСТАВИЋЕ СЕ
www.clio.rs

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I ВЕЛИКИ И ЦРКВА

2

ДР ИВАНА КОМАТИНА

За вријеме архиепископа Арсенија (1233-1263) колико је познато није дошло до формирања нових епископија, тиме ни промјене духовне власти и надлежности побројаних епископија. Из Житија архиепископа Арсенија, које је саставио архиепископ Данило II, сазнајемо да је био Савин ученик и да је имао његово безрезервно повјерење, те да му је најприје повјерио да буде епископ у Жичи, а потом га је управо он хиротонисао за архиепископа. Према Данилу II архиепископ Арсеније I је живио часно и предано је обављао дужност која му је повјерена. Сахрањен је у Цркви Св. Апостола у Пећи, која је изграђена његовом заслугом. Над његовим гробом убрзо су почела да се дешавају чу-

Преклапање црквених јурисдикција

■ Фељтон смо приредили према књизи др Иване Коматине „Краљ Стефан Урош I Велики и његов век“, коју је објавио Историјски институт Београд, 2021. године

деса, чиме је наглашена његова светост. Иако је он подигао Цркву Св. Апостола, по свој прилици је до премјештања сједишта архиепископије из Жиче у Пећ дошло нешто касније. Не постоји, наиме, извор који изричито о томе свједочи, те стога можемо само претпоставити да се жички метох у Хвосну код Пећи, нарочито од подизања Св. Апостола, користио повремено као стоно мјесто архиепископа. Услед напада полубраће кумаског поријекла и бугарских великаша Дрмана и Куделина 1291/1292, Жича је опустошена, односно спаљена је Црква Св. Спаса, а архиепископи су након тога столovali у Пећи. Међутим, до званичног премјештања није дошло будући да историја свједочи да се пребивалиште архиепископа мијењало у складу са њиховим потребама или услед околности. У том смислу Жича, односно Црква Светог Спаса, никада није ни престала да буде сједиште архиепископа (од 1346. патријарха).

Оличностима и дјеловању

српских епископа за вријеме Арсенијевог архиепископата готово се ништа не зна. Сам списак њихових имена у доброј мјери дугујемо Српском синодику православља, тј. његовој последњој, дабарској редакцији, која је настала за вријеме архиепископа Јакова (1286–1292). Претпоставља се да је Прва жичка редакција Синодика настала одмах након Савиног сабора у Жичи, док је за Другу жичку редакцију заслужан управо архиепископ Арсеније.

Зетска и хумска епископија посебно су интересантне, као што смо истакли, јер се њихова јурисдикција преклапала с јурисдикцијом римокатоличке цркве. За зетску епископију и њено сједиште одабрана је Црква Св. Михаила на Превлаци, некадашњи бенедиктински манастир који је у међувремену био напуштен. Такође, познато је да је још хумски кнез Мирослав протјерао римокатоличког епископа Дубровачке архиепископије из Стона још осамдесетих година 12. вијека, те је Сава по свој прилици пре-

узео стонску римокатоличку епископију и у Цркви Св. Богородице у Стону смјестио сједиште хумске епископије. У вријеме владе краља Уроша I и архиепископата Арсенија у Хуму је на власти био велики кнез Андреј, који је био брат од стрица његовог оца Стефана Првовјенчаног.

По свој прилици на почетку своје владавине краљ Стефан Урош I је издао повељу манастиру Св. Богородице у Стону, односно хумској епископији, тзв. Стонску повељу. У аренији заправо пише да је краљ Урош разумјевши оно што је хумској епископији учинио његов отац краљ Стефан, својом повељом „исправио“ је тако што је Саборној цркви епископије, Дому Свете Богородице у Стону, даровао краљеве. Краљ Урош најприје наводи оне у Хумској земљи: село Бивоље Брдо с пољиштем и засеком Тополницом и Моругом, с међама како је „од пре било“. Потом дарује село Брштаник с међама и с виноградима, исто како је „од пре било“. У морском крају краљ Урош дарује село Живо-

Краљ Стефан Урош I

гоште са међама, исто како је „од пре било“. У Стону, краљ дарује земљу око цркве, такође како је „од пре било“. Потом он сам придодaje светој цркви „сву кнежину и половину луга“, а затим придодaje село Поникве, са прецизно наведеним међама и засеком Дубом. У Црној гори краљ дарује пола земље са међама, како је „од пре било“, а затим додаје „са оне стране земље

на мору Суд Желани“. У повељи краљ потом наводи да поклања село Трнова у Приморју, исто како је „од пре било“, а исто важи и за село Осојник у Приморју, тј. како је кнез Стефан одредио са „епископом Спиридоном и с епископом Методијом и са протовестијарем Вратимиром“.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ”

12

Опасно загађење јавног простора

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије”, у издању београдске издавачке куће „Clio” и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio” преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања”

Власт, по својој природи, настоји да грађане држи у мраку и у незнању о ономе што политичари раде. У својој бесједи, приликом добијања Нобелове награде 2005. године, Харолд Пинтер између осталог казао је: „Као грађанин, морам да поставим питање: шта је истина? Шта је лаж?” и додао: „Према доказима којима располажемо, већина политичара није заинтересована за истину него за власт и очување власти. Да би се одржала власт, битно је да људи остану у незнању о истини, чак и о истини властитих живота. Према томе, окружује нас голема таписерија лажних којима се и сами бранимо.” Он мисли на ратове у Вијетнаму, Ираку, Персијском заливу, на марионетске диктаторске владе, на гладне и незаштићене.

Филтрирање садржаја и битка за вриједности остају у сјени популизма и борбе за већину. Демократија се враћа на претходна питања о „тиранији већине” (Александер Токвила) и „тиранији јавног мњења” (Цона Стјуарта Мила). Џејмс Медисон тврдио је да „све владе почи-

вају на мњењу”, тако и **Стивен Лукс** сматра – ако успијете да убиједите или наведете друге да желе исто што и ви, можете на тај начин довести да промјене почетне преференције. Медији нуде дневну дозу лажних како би промовисали интересе новинара, издавача, оснивача, власника и политичара, а не јавни интерес. Медији су затрпани оним што је погрешно, нетачно, неистинито и лажно. Нико не сноси одговорност за такве садржаје, њихове исходе и последице.

Нетачне или непоуздане информације, нарочито се лако и брзо шире друштвеним медијима. Ријеч је о веома опасном загађењу јавног простора. Медијски амбијент и окружење постају „токсични”. Ако не важе чињенице и аргументи, ако је дебата сувишна и протјерана, ако нема дијалога и расправе (делиберације) да ли можемо да тврдимо да има демократије. Медијализована и пиаризована (PR – public relation, односи с јавношћу) политика је игра обмане. Како наводи **Милица Кулић**, „лажна вијест је увијек занимљивост која

у себи садржи елементе сензације и онолико истинитости колико би могло да се повјерује у њену тачност, а у суштини је – обмана”. У вријеме постистине и лажних вијести најгоре пролазе они који трагају за истином, јер до истине као да никоме није стало.

Културу нашег времена обиљежава недостатак жеље да се трага за истином, па дакле и недостатак саме истинитости. Све чешће се преносе и нетачне, „лажне вијести”, чињенице и информације. У том случају, ради се о намјерној превари. Повјерење, кредибилитет, ауторитет и истина, губе на значају. Реторичке игре и „вербална пиротехника” засјењују аргументе и истину. Друштвени медији показали су моћ не само у ширењу истинитих вијести, већ и у ширењу лажних вијести, али и у њиховом преобликовању. Према **Мери Чајко**, „сматра се да је вијест лажна када се намјерно напише

Насловница Орловићеве књиге

да би се шириле дезинформације и неистине. У суштини, ријеч је о намјерној превари”. Садржаји, који се олако нуде и шире преко друштвених медија могу бити и недопустиво недемократски. Данас није тешко доћи до података, колико је важно умјети преиспитати њихову аутентичност, тачност и истинитост. Постаје све важнија провјерљивост вијести, кри-

тичка анализа и начин коришћења. Усљед све веће доступности активног учествовања и постављања вијести и коментара, све су веће и могућности да се поставе неумјесне, неуљудне, пријетљиве или агресивне објаве. Ово је изнедрило и нежељене ефекте. Врата интернета одшкринута су за разне антилибералне, недемократске и антихуманистичке садржаје. Са становишта демократских потенцијала, имамо бумеранг ефект. Илустрације ради: Токм 2010. године Покрет против расизма и за пријатељство међу народима (МРАП) открио је у Француској најмање 44 антисемитска сајта, 75 исламофобских, 25 нацистичких, 11 негационистичких и 23 „различита расистичка”. Интернет може да промовише и компромитује, хвали и кињи. На нету се „лајкује” и „хејтује”.

Друштвени медији помажу у компромитацији (блаћењу) политичких неис-

томишљеника, критичара и противника. Велика опасност садржана је у чињеници да се нетачне или непоуздане информације лако шире Фејсбуком. Ријеч је о веома опасном загађењу јавног простора.

Стручњаци Универзитета Оксфорд, истраживали су глобалну манипулацију на друштвеним мрежама од стране влада и политичких странака. У извјештају под називом „Глобални поредак дезинформација” анализира се како „сајбер трупе” користе компјутерску пропаганду у политичке сврхе. У седамдесетак земаља евидентирани су докази о манипулацији на друштвеним мрежама. Истраживачи Оксфордског института за интернет пронашли су армије волонтера и „ботова” или аутоматизованих профила који шире пропаганду по Фејсбуку и Твитеру да би угрозили вјеру у демократију или осигурали успјех одређених кандидата на Филипинима, у Индији, Француској, Холандији, Великој Британији и другим државама.

НАСТАВИЋЕ СЕ
www.clio.rs

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I ВЕЛИКИ И ЦРКВА

3

ДР ИВАНА КОМАТИНА

Краљ Урош Стонском повељом претежно дарује, односно потврђује (како је „од пре било”) ранија даривања, која се налазе у Хумској земљи и то вјероватно она која се наводе у оснивачкој повељи краља Стефана за стонску епископију, насталој непосредно по оснивању стонске епископије око 1220, а која је, нажалост, данас изгубљена, и уз њих додаје одређена села и засеке. Такође, на једном мјесту он истиче да су неке међе утврдили кнез Стефан, вјероватно Вуканов син, и два епископа, али не наводи њихове епархије. У Пљеваљском синодику срећемо извјесног Методија међу хумским епископима, док име Спиридона налазимо и међу именима будимљан-

Даривање хумске епископије

■ Фељтон смо приредили према књизи др Иване Коматине „Краљ Стефан Урош I Велики и његов век”, коју је објавио Историјски институт Београд, 2021. године

ских и међу именима дабарских епископа. Но, како се за Спиридона будимљанског зна да му је претходник био Теофил, који је идентификован са оним на запису из Морачке крмчије из 1262. године, прије ће бити да је у питању дабарски епископ Спиридон. Наравно, Пљеваљски синодик не доноси хронолошке податке у свом садржају, те све остаје на нивоу претпоставке.

Након набрајања посједа у Хумској земљи, краљ Стефан Урош набраја посједе које дарује стонској епископији, а који се налазе у Брскову. Потом се у Стонској повељи набрајају имања која краљ Урош додјељује епархији, а која се налазе на Лиму, а последња два села која краљ дарује налазе се у Хвосну. Прије него што наброји поименице црквене људе, Влахе које додјељује стонској епископији, укупно четрдесет кућа, краљ наводи да прилаже и планину Смерчник у Брскову.

Дакле, краљ Стефан Урош у Стонској повељи потврђује ранија даривања његовог оца

краља Стефана и она која су њему услиједила, те се стонској епископији потврђују посједе у Хуму, у Брскову, на Лиму и у Хвосну, односно у Хумској и Рашкој земљи. Осим тога, повеља је значајна јер се у њој први пут у неком хириличком документу на територији српских земаља помињу рудари Саси. Будући да се поједини црквени људи, тј. Власи у Стонској повељи помињу без дјеце, а да се већ у потоњој тзв. Лимској, коју је краљ Стефан Урош издао најраније 1254, помињу с дјецом, чини се да је правилно указано на то да је између њиховог издавања протекло извјесно вријеме. Дакле, уколико се определијемо да је Стонску повељу краљ Урош издао мало по ступању на престо, око 1243. године, то би значило да су и Саси били присутни на поменутом простору већ у то вријеме.

Из нешто позније повеље краља Милутина манастиру Грачаници дознајемо да је он видео очеву хрисовуљу, дакле хрисовуљу краља Уро-

ша I манастиру Грачаници, односно липљанској епископији. Из очеве хрисовуље је Милутин сазнао да је посјед Бањска припадао властелинству липљанске епископије. Краљ Милутин је изузео Бањску из властелинства поменуте епископије и сазидео Цркву Св. Стефана односно манастир Бањску, а у замјену за тај посјед је даривао неколико нових посједа. Други посјед Бању у Сухогрлу је такође изузео из властелинства липљанске епископије и дао га је манастиру Св. Николе, сједишту дабарске епископије, те је и за то манастиру Грачаници, односно липљанској епископији дао одговарајућу замјену. Дакле, из Грачаничке повеље краља Милутина посредно сазнајемо, будући да повеља краља Уроша I није сачувана, да се он издашно старао о православним епископијама и њиховим властелинствима. Краљ Урош је рјешавао и неке тренутне и непредвиђене догађаје. Тако је једном приликом к њему дошао игуман

Стонска тврђава

Јевстатије, који га је обавијестио да у кичавској цркви нема попова, због чега је краљ речену цркву приложио манастиру Св. Богородици на Бистрици у Вољавцу, како би се црквени послови обављали ваљано, а уз то је потврдио и имања за издржавање кичавске цркве. Такође, краљ Урош је основао манастир Св. Николе у Хвосну који је поклонио манастиру Милешеви, а своју монументалну задуж-

бину Цркву Св. Тројице, односно манастир Сопоћане, смјештену у рашкој епископији, такође је подигао из основа. Наравно, и важно српско духовно упориште ван граница српске државе, манастир Хиландар био је богато обдариван за вријеме краља Уроша I.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

13

Досег политичких порука треба заслужити

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Твитер је један од најполитизованијих друштвених медија. Користе га грађани, активисти, други медији, политичари, политичке партије и политичке институције. Има значајну улогу и примјену у политичким кампањама, дебатама и грађанском активизму. По броју корисника је далеко иза Фејсбука. Твитер је једна од првих компанија која се обратила корисницима да пријаве садржај заснован на лажним вијестима. Најприје је априла 2019. у Србији укинуо више од 8.500 лажних налога (тзв. ботова) који су се бавили „неаутентичним координираним активностима“ и радили на промоцији СНС-а и **Александра Вучића**. О овоме детаљно говори извјештај Станфорд интернет опсерваторије, која је дио Станфорд универзитета у Калифорнији, а која се бави питањима сајбер безбједности. Осим Србије, Твитер је евидентирао кршење правила и укљонио је налоге и сљедећим државама Египат, Хондурас,

Индонезија и Саудијска Арабија. Ови налози су за више од четири године твитовали више од 43 милиона пута. Објавили су од осам и по милиона линкова који су водили ка сајтовима СНС-а, Информера и других провладиних медија. У својим твитовима више од милион пута користили су хаштаг #vucis. Бот армија је навијала за Вучића и СНС, дијелила текстове наклоне Вучићу и СНС-у, упућивала на линкове сличне садржини, али се и обрушавала на критичаре, опоненте и политичке ривале из опозиције са клеветима и увредама. Почели су са дјеловањем у вријеме кампање на предсједничким изборима 2017, а као „војска“ дјеловали су током опозиционих протеста „1 од 5 милиона“ (2018–2020). За четири године ретвитовали су више од 1.700.000 налога Александра Вучића, а чак и више од тога са налога СНС-а и Информера. Како наводи

Насловница Орловићеве књиге

аутор извјештаја **Данијел Буш**: „Нормално је да расправљају политици, али ако једна страна злоупотребљава систем како би доминирала расправом и отјерала са Твитера оне који имају другачији став, корисници ће почети да

сумњају да ништа на Твитеру није истина. То је проблем и за Твитер, али и за његове кориснике.“ Твитер је у августу 2020. најавио, а 2021. и поступио са означавањем налога за које тврде да су повезани с владама. Тако је 2021. године више медија у Србији који имају налоге на Твитеру обиљажено да „сарађују с Владом Србије“ (Политика, Информер, Српски телеграф, Курир, Радио-телевизија Србије (РТС), ТВ Пинк и ТВ Хепи). Гледајући глобално, Твитер је новембра 2019. забранио свако политичко оглашавање широм свијета. Објашњење за тај потез било је: „Досег политичких порука треба заслужити а не купити.“ У званичном саопштењу тадашњег директора Твитера **Џека Дорсија** (Jack Dorsey) наведено је да плаћање огласа намеће „циљане политичке поруке“ које могу допринијети „знатне ризике по политику, тамо где се може искористити за утицање на

гласове што ће имати последице на милионе људи“. Ова одлука донијета је годину дана прије предсједничких избора у Америци (Бајден/Трамп), када је тада актуелни предсједник **Трамп** био један од најактивнијих корисника, познат по пароли: „First tweet than think“. У јануару 2021. Трампов налог на Твитеру трајно је суспендован, што је изазвало различите интерпретације и аргументацију. Непосредно прије тога, његове присталице, незадовољне резултатима предсједничких избора, 6. јануара ушле су у Бијелу кућу написавши на вратима „Смрт медија“. Трамп је враћен на Твитер крајем 2022. године. Након забране политичког оглашавања од стране Твитера, неколико мјесеци касније (марта 2019) и Фејсбук је на подручју 32 земље увео правило да свако ко поставља политичку рекламу мора да потврди идентитет и наведе „ко сноси одговорност за оглас“. Ово важи и за Србију, Сјевер-

ну Македонију и Црну Гору. У вријеме пандемије изазване корона вирусом, Твитер је такође изашао са саопштењем корисницима да се морају укљонити твитови који преносе штетне, лажне и обмањујуће вијести или тврде о вакцинацији против ковида-19. Европска комисија изашла је са планом санкција за ширење дезинформација, посвећеним јачању „отпорности“ демократије у Европској унији, суочена са „изазовима попут распрострањених дезинформација, са предлогом санкција и са јачањем механизма надзора над онлајн платформама“. Европска комисија је 2018. саставила кодекс праксе о дезинформацијама којем су се добровољно придружиле платформе као што су Фејсбук, Гугл и Твитер како би пријављивале предузете мјере у вези с транспарентношћу постављања огласа и поступака против лажних налога и ботова.

НАСТАВИТЕ СЕ
www.clio.rs

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I ВЕЛИКИ И ЦРКВА

4

ДР ИВАНА КОМАТИНА

Урошева повеља манастиру Хиландару није сачувана, али за њу знамо јер је ушла најприје у потврду повељу краља Милутина (1297–1299), а затим је преко повеље донијете на сабору 1303. послужила као основа за састављање тзв. збирних повеља краља Милутина, а потом и Душана. Штавише, пажљивом анализом аката који биљеже даривања манастиру Хиландару почевши од Стефана Немање, односно монаха Симеона, затим Стефана Немањића и краља Владислава, уз осврт на то да је краљ Милутин дао чињенично стање у вријеме издавања повеље, могуће је реконструисати шта су заправо била прилагања и даривања краља Уроша I у тој данас изгубљеној повељи. Брига краља Уроша за православну паству на тери-

Оснивање Барске архиепископије и њена јурисдикција

■ Фељтон смо приредили према књизи др Иване Коматине „Краљ Стефан Урош I Велики и његов век“, коју је објавио Историјски институт Београд, 2021. године

торији српских земаља обилато је посвједочена. Ипак, оно што разликује краља Уроша I од његових претходника је то што је он први владар који се непосредно укључио у сукобе који су били последица преклапања јурисдикционих подручја црквених центара римокатоличке цркве, изузев кнеза Вукана, који је имао важну улогу у оснивању Барске архиепископије. Подсјетимо се, она је основана у току раног прољећа 1199, на сабору у Бару, када је барском прелату признат архиепископски ранг и када су му папини легати предали архиепископски плашт. Папа Иноћентије III, међутим, у последњем тренутку схватио је да тиме нарушава права Дубровачког архиепископа, те је још током јануара исте године упутио својим легатима писмо да не дају барском епископу архиепископски плашт. Но легати су, по свој прилици, пресудили у корист Бара. Барска архиепископија је по оснивању имала јурисдикцију над градовима Скадром, Пулатом, Дривастом, Свачом, Улцињем, Сардом и Арбаном (Кројом). Међутим, на осно-

ву папских була које су издаване дубровачким архиепископима током 12. вијека, јасно је да је и Дубровачка архиепископија протезала своју јурисдикцију над поменутим градовима у Дукљи. На Латеранском сабору одржаном 1215. није било разматрања питање јурисдикционих права барске и дубровачке цркве, иако је то било за очекивати будући да су њихови прелати позвани да присуствују сабору. Насљедник Иноћентија III, Хонорије III (1216–1227) је очигледно признавао новоосновану Барску архиепископију, јер је по започињању свог понтификата упутио писмо између осталих архиепископа и барском. Међутим, његов насљедник папа Гргур IX (1227–1241), на супрот томе, управо по започињању свог понтификата је издао булу дубровачком архиепископу којом потврђује његова јурисдикциона права над истим оним територијама које су биле признате дубровачком архиепископу према папским булама током 12. вијека, дакле над земљама Захумљем, Травунијом и Србијом „што је Босна“, и над

Остац старог Бара

градовима Котором тј. Росама, Будвом, Баром, Улцињем, Скадром, Дривастом и Пулатом. Да то није било рго фогта, види се већ из његових наредних поступака. Наиме, када су дубровачком архиепископу одбили послушност епископи Свача, Дриваста, Скадра и Пилота 1234. године, папа је одмах послао легате и захтијевао да се испитају обе стране.

Двије године касније, исти папа, преко доминиканаца покушава да сузбије злоупотребе одређених епископа, о којима му је барски ар-

хиепископ писао, али уједно од приора Реда проповједника захтијева да се и барски архиепископ суспендује, ако је преступио, да би 1238. године још једном потврдио горе наведена јурисдикциона права дубровачкој архиепископији. Услед таквих околности и улцињски епископ Марко промијенио је своја дотадашња увјерења и одлучио је да се врати под окриље дубровачке архиепископије. Иако акт није датиран, јасно је да се епископ Марко обратио дубровачком кнезу, властели и народу с молбом да му

обезбиде лађу како би безбједно приспио у Дубровник и признао права Дубровачке архиепископије између 1240. и 1242. године, те да је, како сам каже, „наш краљ“ све потврдио. Улцињани и Дубровчани су затим склопили 22. априла 1242. године уговор о пријатељству два града, „чувајући мир господина краља Србије“, док је истог дана епископ Марко обећао покорност дубровачком архиепископу.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН
ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИТЕ СЕ)

СЛАВИША ОРЛОВИЋ: „НАДЗИРАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ“

14

Истина је на губитку у модерној демократији

■ Проф. Славиша Орловић у јуну ове године објавио је књигу „Надзирање демократије“, у издању београдске издавачке куће „Clio“ и Факултета политичких наука из Београда. Љубазношћу куће „Clio“ преносимо дио из поглавља „Политика и демократија у време дезинформисања“

Политика се у демократији легитимише у пољу јавности, сагласношћу и прихватањем од стране грађана који је перципирају као сагласје са њиховим интересима. Демократији су потребни активни и обавијештени грађани. **Метју Фландерс** означава демократским парадоксом несразмјеру између учинка демократије и ставова јавности. Демократски режими данас више него икада раније у историји нуде својим грађанима помоћ у образовању, социјалној подршци, социјалној станоградњи, сигурности, стабилности итд. А степен повјерења у политичке институције, процесе и актере (политичаре) биљежи значајан пад. Јавност вјерује у демократска начела, али сумња у њихову примјену. Јавност је „хировит и себичан господар“. Она превише очекује од политике, а не разумије је у потпуности. **Олдос Хаксли** пише: „Опстанак демократије зависи од способности великог броја људи да направи реалистичне изборе на основу ваљаних чињеница. Диктатура се, с друге стране, одржава цензурисањем и извртањем

чињеница, те обраћањем не разуму и просвијећеном личном интересу, него страстима и предрасудама, моћним скривеним силама, како их је Хитлер звао, које живе у несвјесним дубинама сваког људског ума.“

У књизи „Демократија и истина“, **Софија Розенфелд**, указује на то да је „истина у условима модерне демократије увијек била на губитку“ (Софија Розенфелд, 2018). Она јасно показује да је простор за демократију угрожен неједнакошћу, али и конкретнијим проблемима попут улоге новца у политици и ширењем дезинформација из чега приватне интернет компаније извлаче профит. Предлаже да се компаније које надгледају дигиталне платформе третирају као „јавни повјереници“ и да их треба регулисати у складу с тим. Како с ваљаним разлозима тврди **Јан Вернер Милер**, транспарентност није вриједност највишег ранга као што су то слобода или једнакост. Она је само инструментална вриједност која би требало да олакша грађанима да формирају одговарајуће политичке судове. Такви судо-

Проф. Славиша Орловић

ви, како је сматрала и **Хана Арент**, не би смјели да буду изведени на основу наметнуте истине, али ни одвојени од чињеница и мишљења које износе стручњаци. Наметнуте истине су чиста пропаганда. Као да живимо у времену у којем важи правило: Ако хоћу да будем успјешан политичар, осим моралне бескрупулозности, треба да испуњавам два услова: 1. да лажем; и 2. да се хвалим. Како

тврди **Siva Vajdijatanan**, „кад се повјерење и истина уруше, остаје само моћ“. Огољена моћ (naked power)! По Вајдинатану, „аутократа, вантериторијална терористичка организација, побуњеничка група, креатор практичних шала и интернет трол имају исти однос према истини: сматрају је небитном“.

Политичка посљедица дезинформисања је та да медији омогућавају и олакша-

вају успостављање диктатура без отпора као меку моћ (soft power). Ауторитарни режими и властодршци, али све више и демократска друштва са успоном ауторитаризма, имају све веће могућности да контролишу и гуше медије. Ми живимо у наметнутој слици друштва. Све више се говори о неважним темама, а све мање о важним. За јавну ријеч никад није било потребно више храбрости. Афористички речено – будите опрезни са ријечима јер свака може бити посљедња! Информативни програми телевизија са националном фреквенцијом, умјесто информисања, баве се убјеђивањем и производњом пристанка. Како примјећује **Ђовани Сартори**: „Публика коју је одгајила телевизија јесте, у свим аспектима, високодезинформисана и лоше информисана публика. Тачно је да телевизија досеже веома широку публику, али њене поруке и њен newscasting (емисије вијести) пружају површину, не суштину информације.“

Врхови политичке елите нису сљепи за различитости, већ су нетолерантни

на њих. Када су грађани необавијештени, неинформисани или дезинформисани онда наступају политичари, да парадоксирамо једну идеју **Гаетана Моске**, који сами себе бирају помоћу бирача. То су исти они који сами себе интервјуишу у ТВ студијама. У њима се одвијају не само политички, већ и судски процеси. Медији су инструменти и полуге моћи и арене за партијске гладијаторе без културе и бонтона. Демократска политика није спорт у којем смо ми публика, а други играју и ми навијачи или смо индиферентни. То је утакмица у којој сви играмо и резултат зависи од свих нас колико смо активни или пасивни, колико допуштамо да нам дају голове или да нас фаулирају. Одговорност за успјех је на свима нама. Медији имају све већу моћ, а све мању одговорност. Ако смо свјесни свега тога, лакше ћемо и опрезније да користимо могућности као конзументи, купци, потрошачи, грађани, бирачи, активисти, у свијету који се своди на like (свићања) и lies (лажи).

КРАЈ
www.clio.rs

КРАЉ СТЕФАН УРОШ I ВЕЛИКИ И ЦРКВА

5

Др ИВАНА КОМАТИНА

Краљ Стефан Урош I је преузео престо послје априла 1242, а прије августа 1243. године, а јуна исте године је папа Иноћентије IV (1243–1254) отпочео свој понтификат. Сачувана дипломатичка грађа указује на то да је папа Иноћентије V пружао очигледну подршку барској цркви. Такође, чини се да се по први пут један српски владар директно укључио у црквени спор између двије римокатоличке цркве, и то на страни Барана, својих поданика. Први акт који је директно угрозио права Дубровачке архиепископије, а који је преузео поменути папа било је изузимање босанске епископије из њене надлежности и потчињавање исте Калочкој

„Наш краљ Урош је нама папа!“

■ Фељтон смо приредили према књизи др Иване Коматине „Краљ Стефан Урош I Велики и његов век“, коју је објавио Историјски институт Београд, 2021. године

архиепископији 1247. године. Марта исте године, вјероватно потакнути смрћу барског архиепископа, викари дубровачког архиепископа су дошли у Бар са захтјевом да се барска црква потчини дубровачкој. Потом је у мају исте године ново дубровачко посланство с каноником Матејем Теофиловим на челу стигло у Бар носећи писма дубровачког архиепископа и каптола. Међутим, иако је барски кнез био рад да чује писма и ријечи, барски архиепископ и каптол, насупрот томе, нијесу хтјели никакав контакт са дубровачким посланством, те су га вјешто избјежавали. Несумњиво гњеван због таквих поступака барске цркве ђакон Матеј Теофилов је испред Цркве Св. Петра у Бару, пред барским кнезом, старјешинама народа и неким свештеницима се позвао на ауторитет римске цркве, односно на папу, те је у то име желело да прочита писма папиног подручног дубровачког архиепископа. Окупље-

ни народ, пошто је чуо Матејево ријечи, почео је да негодује, а неко од окупљених је узвикнуо: „Шта је папа, господин наш краљ Урош је нама папа!“ Не бисмо смјели закључити да је у питању одбацивање римског обреда, те да је краљ Урош симбол прихватања православног, односно да је барска црква на тај начин иступила против папе и ставила се на страну српског владара и православног цркве. Чини се да Барани једноставно нијесу жељели да чују садржај писма дубровачког архиепископа, јер су знали да је то атак на њихову архиепископију, а изгледа да их је додатно разљутило Матејево позивање на папу и његов ауторитет, те су изговорили да је краљ Урош њихов папа како би додатно нагласили да ће бранити права своје цркве по сваку цијену. Узимајући у обзир да папа Иноћентије IV заиста ниједним чином није стао уз

Насловница књиге др Иване Коматине

тежње дубровачке цркве, поступак Барана и негодовање постају још јаснији.

Дубровачко посланство се након тих дешавања вратило у Дубровник, уз велике мјере заштите, гдје је ђакон Матеј Теофилов саставио извјештај о боравку у Бару.

На основу сачуваних аката, сазнајемо да је дубровачком посланству стављено у задатак да издејствује да се барска црква врати под окриље „мајке цркве“, Дубровачке архиепископије.

Да римска црква, односно папа нијесу стајали иза тог чина дубровачког архиепископа и његовог посланства у Бар, свједочи један акт папе Иноћентија IV из 1248. у коме он прекоријева кнеза, властелу и народ дубровачки због неслоге која је настала између њих и Барана. Иако папа у њему не стаје отворено на страну Барана, ипак не одобрава поступак дубровачке цркве.

Дубровачка црква је покушала да искористи удештавање барске цркве, али у томе није успјела. Изгледа за успјех у наредном периоду било је све мање, нарочито када је на мјесто барског

архиепископа постављен фрањевац, изузетног карактера и образовања. Јован де Плано Карпини. И прије него што ће стићи на своје одређене, у Бар, Јован де Плано Карпини је на путу ка њему свратио у Дубровник и мирољубивим и дипломатским путем покушао је да ријешити спор између двије цркве. Дубровачка страна убијеђена у своје привилегије од давнина, одбила је сваку понуду. Ипак, упркос бројним перипетијама представници двију цркава су стигли у Перуђу, гдје је у фебруару 1252. коначно покренута најопширнија и најзначајнија парница двије цркве пред папом. Без обзира на то што се одвијала далеко од српских земаља, често упирање прста Дубровчана на дјелатност краља Уроша против њихове цркве обавезује нас да парницу, посматрамо у контексту политичких прилика на Балкану од 1252. до 1255. године.

ПРИРЕДИО:
МИЛАДИН ВЕЉКОВИЋ
(НАСТАВИЋЕ СЕ)